

“Het grijze goud”

Een loden last of een goede belegging?!

*Onderzoek naar de pastorale behoefte van ouderen in
Herwormde Wijkgemeente Elburg-Oost*

“Het grijze goud”

Een loden last of een goede belegging?!

*Onderzoek naar de pastorale behoefte van ouders in
Hervormde Wijkgemeente Elburg-Oost*

Heintje van Olst-Haze

Maart 2012

Het grijze goud: een loden last of een goede belegging?!

In opdracht van de kerkenraad van de Hervormde wijkgemeente Elburg-Oost.

Uitgevoerd door Heintje van Olst-Haze

Als afstudeeropdracht deeltijdstudie Godsdienst en Pastoraal Werk aan de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle

Maart 2012

Begeleiders:

Dr. H. Geertsema

Drs. W.C. van der Horst

Samenvatting

Voor u ligt een onderzoek, gedaan in opdracht van de kerkenraad van Wijkgemeente Elburg-Oost, naar de pastorale behoeften van hun oudere gemeenteleden. Nederland vergrijst. Veel ouderen kunnen met een diversiteit aan hulp (langer) zelfstandig wonen. Veel van deze zelfstandig wonende ouderen zijn verbonden aan hun kerkelijke gemeente en leven daarmee mee. Ouderenpastoraat vindt in dat geval niet plaats in het verzorgingshuis. Wie de praktijk en de literatuur kent, krijgt het vermoeden dat de pastorale behoeften van de ouderen een niet ver genoeg ontgonnen terrein is.

De centrale vraag van dit onderzoek is: Wat is de pastorale behoefte van ouderen in de Hervormde Wijkgemeente Oost in Elburg. Om deze vraag te beantwoorden zijn er een aantal deelvragen geformuleerd: Wat is de pastorale behoefte van de ouderen? Is er verschil in de behoeften van ouderen die wel en zij die niet de kerkdiensten (kunnen) bezoeken? Wat wordt er nu voor ouderen gedaan op het gebied van pastoraat? Zijn er welkome aanvullingen als het gaat om de pastorale behoeften? Kunnen ouderen elkaar iets bieden met betrekking tot hun pastorale behoeften? Om hierop een antwoord te vinden heb ik literatuurstudie gedaan en een kwalitatief onderzoek opgezet. Het veldwerk hiervoor bestaat uit interviews met ouderen en met hun netwerk.

De behoefte van ouderen is dat zij regelmatig pastoraal bezoek ontvangen, waarbij een luisterend oor geboden wordt, zodat men vertrouwelijk kan spreken in een persoonlijk gesprek over fundamentele vragen die hen bezig houden. Deze behoefte is bij alle ouderen hetzelfde. Er is verschil in behoefte als het gaat over de inhoud van pastoraat. Op dit punt is er verschil tussen ouderen die wel en zij die niet de kerkdienst (kunnen) bezoeken. Voor hen die naar de kerk gaan en/of luisteren naar de kerkradio heeft pastoraat te maken met de kerk(dienst) en geloof. Zij betrekken het gehoorde op hun persoonlijk leven. Degenen die niet regelmatig naar de kerk gaan en ook niet de kerkdiensten beluisteren, beschrijven pastoraat als een gebeuren in en van de kerk. Zij vinden dat het pastorale bezoek vooral moet gaan over hun dagelijkse leven.

De vragen en zorgen van ouderen hebben te maken met het staan in het levenseinde ("ouder worden, ben ik behouden, angst voor de dood en het oordeel"), met het Heilig Avondmaal, met ziekte en met de kinderen.

Als het gaat om welkome aanvullingen op het pastoraat, zoals die nu geboden worden, zijn er in de interviews diverse behoeften genoemd. Wat niet is genoemd, is dat men vaker bezoek verlangt van de wijkpredikant. Een gedachte die nogal eens geuit wordt in kerkelijke kringen: "als de dominee zelf is geweest, is het pas een echt bezoek van de kerk". Dit is een onjuiste gedachte gebleken. Het gaat om de inhoud van het gesprek, om gehoord en gezien worden. Wie deze dingen biedt is minder belangrijk. De aandacht van een pastoraal werker en ouderling wordt ook met tevredenheid ontvangen.

Ouderen denken dat ze elkaar en anderen niets meer te bieden hebben. Vroeger wel, maar nu staat hun leeftijd en gezondheid dat niet meer toe. Hun behoeften en de dingen die hen bezighouden maken ze onderling niet snel bespreekbaar.

Pastoraat moet geboden worden door de pastoraal werkers en de kerkenraad, inclusief de wijkpredikant. Bijbel lezen en bidden wordt hierbij erg op prijs gesteld door de ouderen. Voor velen van hen is de kerkdienst (fysiek of via media) een belangrijk onderdeel van pastoraat.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Inhoudsopgave	5
Woord vooraf	7
1. <i>Inleiding:</i>	9
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	9
1.2 Doel van het onderzoek	9
2. <i>Literatuuronderzoek</i>	11
<i>Verwachting</i>	14
<i>Korte leeswijzer</i>	14
3. <i>Achtergronden:</i>	16
3.1 Elburg	16
3.2 Pastoraat:	17
3.2.1. Pastoraat & Bijbel	17
3.2.2 Wat is pastoraat?	18
3.2.3 Pastoraat & gemeente	19
3.3 Het grijze goud	20
3.3.1 Het grijze goud & hun omgeving	23
3.3.2 Het grijze goud & de Bijbel	23
3.3.3 Het grijze goud & de gemeente	24
4. <i>Begripsafbakening</i>	26
5. <i>Methode:</i>	28
5.1 Respondentenselectie	28
5.2 Operationalisatie	29
5.3 Procedure	30
5.4 Analyse	31
5.5 Betrouwbaarheid en validiteit	31
5.6 Eindresultaten	34
5.6.1 Resultaten	34
5.6.2 Beantwoording van de deelvragen	38
5.6.3 Beantwoording van de hoofdvraag	40
5.7 Conclusies	41
5.8 Aanbevelingen	42
5.9 Evaluatie en discussie	43
5.10 Vervolgonderzoek	45
Bijlagen:	46
I. Geraadpleegde literatuur	47
II. Operationalisatieschema: sets concepten en sets respondenten	49
III. Interviewvragen voor de ouderen	50
IV. Interviewvragen voor het netwerk van ouderen	52

Afbeelding 1

De stroom op de afbeelding loopt van links naar rechts. In deze stroom van de Hervormde Gemeente Elburg, wijk Oost, mocht ik een tijdje meelopen. Allerlei mensen en gebeurtenissen kwam ik daar tegen. De vreugde en dankbaarheid van gemeenteleden, als het geel van de zon volop scheen in hun leven. In veel levens waren ook zwarte vlekken van ziekte, rouw en verdriet. Soms liggen geel en zwart dicht tegen elkaar aan. Er was blauw en roze: mannen en vrouwen. Er was rood doordat gemeenteleden van God houden en hem willen volgen. Ik ben ook blauw tegengekomen: mensen die (nog) koud staan ten opzichte van God en geloof. Soms leek het roze: (nog) geen rood. Of durfden pastورانen hun geloof en hun relatie met God wel roze te noemen, maar (nog) geen rood. Geen vorm op dit plaatje is gelijk, zo was er geen gemeentelid gelijk. Het was mooi om dat unieke te zien of te ontdekken.

Woord vooraf

Voor u ligt een rapport naar aanleiding van een onderzoek naar de pastorale behoefte van ouderen. Aan het eind van mijn deeltijdstudie Godsdienst en Pastoraal Werk aan de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle was het dan zo ver: “het moeten doen van een onderzoek”. Voor Wijkgemeente Elburg-Oost verdiepte ik me daarom graag in het ouderenpastoraat. De breedte van het pastoraat is boeiend en spreekt me aan. Ieder gemeentelid is uniek. Of ze nu jong zijn of oud of er tussen in. Elke levensfase heeft zijn eigen vragen en vreugden. Ondanks dat hebben ouderen bij mij een streepje voor. Wellicht is die kiem al gelegd in mijn jeugd, toen Opoe veel voor mij heeft betekend; met haar liefde, geloof en wijsheid. Daarnaast ben ik geïnteresseerd in wat de pastorale behoefte is van ouderen. Doordat ik hier mee bezig ben geweest, heb ik meer kennis gekregen met betrekking tot de pastorale behoefte van deze doelgroep. En met dit onderzoek hoop ik een bijdrage te leveren aan de kwaliteit van het ouderenpastoraat.

Al lezende zult u ontdekken dat eerst beschreven wordt wat de aanleiding is geweest voor dit onderzoek. Daarna kunt u in het theoretische gedeelte onder andere lezen over Elburg, pastoraat en ouderen. Dan kunt u lezen hoe het praktische onderzoek verlopen is, gevolgd door de resultaten, conclusies en aanbevelingen.

Er zijn meer mensen die zich met dit onderwerp bezighouden. Toen het proefschrift van Thijs Tromp (“Het verleden als uitdaging”. Een onderzoek naar de effecten van *life review* op de constructie van zin in levensverhalen van ouderen) in oktober 2011 werd gepubliceerd, waren de literatuurstudie en het veldwerk van mijn onderzoek al gedaan.

In 2007 kreeg ik de gelegenheid en de kans om aan deze studie te beginnen. Daar ben ik nog steeds erg blij mee. Het stemt me dankbaar dat God mij Zijn zegen gaf en de kracht om te studeren, naast de andere dingen die ook mijn aandacht bleven vragen. Er zijn veel lieve mensen die om mij heen staan met gebed, hulp en belangstelling. Dank jullie wel hiervoor!

Een aantal van hen wil ik bij name noemen. Allereerst Gerrit en Jolitha: zonder jullie liefde en steun waren het niet zulke mooie studie jaren geworden.

De Hervormde wijkgemeente Elburg-Oost ben ik veel dank verschuldigd voor de kansen die zij mij boden; dat ik voor mijn stages bij hen pastoraal werk mocht doen en in opdracht van hen dit onderzoek. Met gemeenteleden in allerlei vormen en kleuren (zie afbeelding 1)¹ mocht ik tijdens mijn stage even een stukje meelopen. Daarvoor wil ik hen hartelijk bedanken. Zij gaven mij de kans en het vertrouwen om dit te kunnen doen. Ditzelfde geldt voor de kerkenraad van “wijk Oost”. En voor alle geïnterviewden die hebben meegewerkt aan dit onderzoek.

Ook bedank ik Ds. G.J. van den Top (Stagebegeleider) en Ds. J.F. Schuitemaker (Wijkpredikant Elburg-oost) voor het begeleiden van mijn stages.

Dr. H. Geertsema (Methodologie), Drs. W.C. van der Horst (Pastoraat) en Dhr. J. Muurling zijn de docenten van de Gereformeerde Hogeschool die mij op een goede en fijne wijze hebben begeleid bij mijn stages en het onderzoek. Jeanette en Katrien: bedankt voor jullie betrokkenheid en feedback.

¹ LexBoot.wordpress.com

Overal waar “hij”, “hem” of “zijn” staat wordt zeker ook bedoeld “zij” of “haar”. Stage en onderzoek hebben laten zien dat de vrouwelijke pastor voor veel gemeenteleden een welkome aanvulling is naast haar mannelijke collega. Omwille van de leesbaarheid heb ik ervoor gekozen, om in de “hij-vorm” te schrijven.

Terug naar de ouderen en het onderzoek. Oud “en der dagen zat” (Job 42:17) of oud en “fris en groen zijn en nog vruchten dragen” (Psalm 92:15) en alles daar tussenin. Ouderen: aan de ene kant schitterende mensen en tegelijk is in de ouderdom soms de glans verdwenen en is de ouderdom echt zichtbaar. En toch: een oud iemand kan (heel) mooi zijn. Je moet het willen zien! Ik hoop dat door dit onderzoek u dit zult zien en ontdekken. En dat ouderenpastoraat een blijvende plaats zal hebben in de gemeente, in beleidsplannen en bezoekwerk. Maar vooral in de harten van mensen. Dit alles ter ere van de Goudsmid, onze Heere God.

*Jezus, open mijn oren. Leer mij Uw stem te verstaan.
Dat ik mag gaan naar de ander. Leer mij hen te verstaan.
Jezus, open mijn ogen. Leer mij de mensen te zien.
Om Uw liefde te geven. U bent de Heer die ik dien.
Jezus, ik open mijn oren en ogen. Leer mij een zegen te zijn.*

1. Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

Het grijze goud: een loden last of een goede belegging? “Het grijze” omdat het gaat over pastoraat aan ouderen, aan de 75-plussers. Grijs is meer dan een kleur! Ouderen hebben de gouden jaren bereikt, wat betreft de leeftijd. Zij verdienen goud: respect en waardering, voor datgene wat zij hebben betekend en betekenen voor de gemeente. Van die glans van dat goud mag de hele gemeente meegenieten. “Het grijze goud” bezit een waarde: levenservaring, kundigheid en wijsheid. Goud kan mettertijd dof worden en door het gebruik komen er krassen op. Het komt ook voor dat er door omstandigheden een laag grijs stof op het goud ligt, waardoor het goud niet glanst en onzichtbaar wordt.

Tegenwoordig levert men het oude goud in, want de goudprijs is hoog. Dan koopt men iets nieuws, iets anders van het geld wat men voor het oude goud heeft gekregen.

Haalt de gemeente het grijze stof van het goud? Geeft men het goud aandacht en poets men het op, zodat het weer glimt? Stijgen ouderen tegenwoordig nog in waarde of dalen zij in waarde, omdat het “grijze goud” bij het ouder worden vaak wat beperkt, wat dof wordt? En soms minder blinkt? Belegt en investeert de gemeente genoeg in het “grijze goud”?

Zijn de ouderen alleen object, het voorwerp van onderzoek en pastoraat? Of mogen zij ook subject zijn, het onderwerp dat zelf ook iets te zeggen heeft, een inbreng heeft, iets uit te delen heeft? Om hier achter te komen, wordt dit onderzoek uitgevoerd. Zodat de kerkenraad zich in zijn beleid en uitvoer van het pastoraat, vooral het ouderen pastoraat, het rendement kan verhogen. En het grijze goud blijft blinken en het ouderenvastoraat een goede en waardevolle belegging is en blijft.

1.2 Doel van het onderzoek

“Dat is nog belangrijker dan de jeugd, die is ook wel belangrijk, maar ik denk dat de ouderen er nog meer behoefte aan hebben. Jongeren kunnen naar de wijkouderling gaan, die kunnen de wijkpredikant bellen. Ik vind dat vanuit de kerk het initiatief naar ouderen er veel meer moet wezen”.²

Om ons heen is er kerkelijk veel aandacht voor doelgroepen: jongeren, immigranten, gezinnen, enzovoort. Er is, terecht, veel aandacht voor de komende generatie. Is er in kerkelijk Nederland ook aandacht (genoeg) voor de oudere generatie? Nederland vergrijst. Veel ouderen kunnen met een diversiteit aan hulp (langer) zelfstandig wonen. Naast het verzorgingstehuis als een plek voor ouderenvastoraat, zijn er daarom veel ouderen die verbonden zijn aan en meeleven met hun kerkelijke gemeente. Al deze dingen vragen om een nieuwe bezinning op pastoraat. En misschien ook wel om nieuwe vormen en een andere werkwijze voor pastoraat aan oudere leden van de kerkelijke gemeente. Daarom is dit onderzoek belangrijk: om de behoeften van ouderen op pastoraal gebied te achterhalen.

² De cursief gedrukte citaten zijn uitspraken van de geïnterviewde ouderen en hun netwerk.

Vanuit de praktijk en de literatuur bestaat het vermoeden dat de pastorale behoeften van de ouderen een niet ver genoeg ontgonnen terrein is. Wat hebben ouderen (pastoraal) nodig? Hebben ouderen een te leveren bijdrage in de gemeente? Maakt men gebruik van hun gaven en hun (levens)wijsheid? Deze kwestie staat los van de vraag of de ouderen de gemeentelijke bijeenkomsten wel of niet regelmatig bezoeken. Deze vragen werden gesteld aan de ouderen zelf en aan respondenten uit hun netwerk. Hervormd Elburg, wijk Oost, heeft voor de oudere gemeenteleden twee pastorale krachten benoemd. Voldoet het ouderenbeleid van deze wijk aan de vraag van de oudere gemeenteleden?

Natuurlijk is er de opdracht van het “doen van een onderzoek” in verband met de afronding van de studie. Voor Wijkgemeente Elburg-Oost verdiep ik me daarom graag in het ouderenpastoraat. De breedte van het pastoraat is boeiend en spreekt me aan. Ieder gemeentelid is uniek. Of ze nu jong zijn of oud of er tussen in. Elke levensfase heeft zijn eigen vragen en vreugden. Ondanks dat hebben ouderen bij mij een streepje voor. Daarom ben ik benieuwd wat de pastorale behoefte is van de 75-plussers. Door me hiermee bezig te houden, hoop ik meer kennis te vergaren met betrekking tot de pastorale behoefte van deze doelgroep en een bijdrage te leveren aan de kwaliteit van ouderenpastoraat in Elburg-Oost.

Het onderzoek zal zich richten op de vraag:

“Wat is de pastorale behoefte van ouderen in wijkgemeente Elburg-Oost”?

Opgedeeld in de vragen:

- ✓ Wat is de pastorale behoefte van de ouderen?
- ✓ Is er verschil in de behoeften bij ouderen die wel en die niet de kerkdiensten (kunnen) bezoeken?
- ✓ Wat wordt er nu voor hen gedaan op het gebied van pastoraat?
- ✓ Zijn er welkome aanvullingen als het gaat om de pastorale behoeften?
- ✓ Kunnen ouderen elkaar iets bieden met betrekking tot hun pastorale behoeften?

Dit wordt een kwalitatief onderzoek met interviews en literatuurstudie. Wat in de literatuur naar voren komt zal gecheckt worden in de praktijk van Hervormde wijkgemeente Elburg-Oost, door middel van interviews met ouderen en hun netwerk. Het eindresultaat zal zijn: een rapportage van dit onderzoek met aanbevelingen op het gebied van pastoraat aan ouderen.

2. Literatuuronderzoek.

*“En nu nog maar alleen
het lichaam los te laten –
de liefste en de kinderen laten gaan
alleen nog maar het sterke licht
het rode, zuivere van de late zon
te zien, te volgen – en de eigen weg te gaan.
Het werd, het was, het is gedaan.”³*

Aandacht in kerken en gemeenten voor doelgroepen en voor de vergrijzing maakt dat er ook meer aandacht komt voor ouderenpastoraat. Over de ouderdom op zichzelf is veel geschreven. Als ouderdom aan de orde komt in de literatuur en andere onderzoeken is dat meestal in combinatie met geestelijke verzorging en/of de gezondheidszorg. Dit wekt de nieuwsgierigheid op om eens een onderzoek te starten naar ouderen binnen de context van een kerkelijke gemeente. Wat is hun pastorale behoefte, naast de zorgbehoefte die men in de literatuur veelal tegenkomt?

Als men spreekt van de doelgroep ouderen, over wie heeft men het dan? Wanneer begint de ouderdom? Honderd jaar geleden was 50 jaar al oud. Vroeger was men oud wanneer men stopte met werken met 65 jaar. Later kon men al eerder stoppen, zo tussen 56 en 65 jaar. Vanaf 55 jaar mag men tegenwoordig mee op seniorenreizen en kan men starten met de oudereneducatie. Als commercie een rol speelt, kan men vaak al met 50 jaar meedoen met de ouderen. Het is lastig te omschrijven wie tot ouderen behoort. Lichamelijke kenmerken en gedragskenmerken zijn per persoon verschillend en dus niet eenduidig aan leeftijd gebonden. Hierdoor kan men over de ouderdom minder opmerkingen in het algemeen maken (Rooijendijk, Dijt, & Wijers, 2006). Tegenwoordig hoor je ook wel de term “jong bejaarden”. Daarmee wordt doorgaans de categorie mensen tussen 65 en 75 jaar bedoeld. Tussen de 75 en 85 jaar heet men hoogbejaard, en boven de 85 jaar zeer hoogbejaard.

Een onderzoek naar de beleving, behoefte en mogelijkheden van senioren in de Groningen (2009) heeft als vraag hoe de senioren zichzelf zien en wat hun pastorale wensen en behoeften zijn. En wat ze zelf te bieden hebben in de kerkelijke gemeente en daarbuiten. Hier gaat het over senioren vanaf 60 jaar. In de resultaten komt een opvallend verschil naar voren tussen de groep 60-74 jarigen en de groep ondervraagden die 75 jaar en ouder is. Het zijn vooral de 60 tot 74 jarigen die actief bij de wijkgemeente en daarbuiten betrokken zijn. Ook behoren zij tot de groep die veel (mantel)zorg verleend. Terwijl er bij de 75-plussers meer behoefte aan pastorale zorg is. Deze zorg verlangt men van hen die de kerkelijke gemeente dienen door middel van het ambt (2009,23). Dit rapport en het gegeven dat de vierde levensfase bij 75 begint, maakten dat het criterium van 75 jaar en ouder, wat eerst genomen was omdat dat aansloot bij Elburg-Oost, definitief werd.

³ Vasalis. M. in Andriessen (2009)

In het levenseinde staan, betekent niet, passief op het einde wachten, maar kan positief ingevuld worden met ergens de tijd voor kunnen nemen, met dankbaarheid en geloof. De eigen weg van ouderen gaat gewoon door. Men heeft de opdracht om het leven goed af te ronden, in plaats van “niets meer doen”. Het omgaan met beperkingen is een nieuwe levensopdracht. Deze nieuwe opgave bevat ook de verantwoordelijkheid om wat belangrijk is voor te leven en door te geven. En om verliezen te verwerken. Om in het reine te komen en te blijven met het verleden, met innerlijke vragen en met het levenseinde wat aanstaande is (Andriessen, 2009). De behoefte kan zijn dat de pastor hen hierbij helpt. Soms is de oude dag anders dan voorgesteld of gehoopt en deze teleurstelling mag met de pastor gedeeld worden. Naast de balans opmaken, kan men de “ouderdom beamen”. Kratzenstein⁴ zegt het zo : “Op de dood toegaan is leren leven”.

Het is niet alles en altijd goud wat er blinkt. Het grijze goud heeft weliswaar nog waarde, maar soms moet het flink opgepoetst worden door de ouderen zelf, door actief in het levenseinde, de ouderdom te staan. De kerkelijke gemeente en de pastors mogen hierin ook een rol hebben door van het grijze goud de stof af te blazen en het oude goud weer glanzend deel uit laten maken van de gemeente. “Waardigheid in de ouderdom, is het daarvoor nodig dat de oudere zich verdienstelijk kan maken? Moet iemand nog wat kunnen en doen om iets te betekenen, om volledig erbij te horen? Hoe zien ouderen zichzelf in het licht hiervan?” (de Lange, 2010,10). Dit gedeelte uit “Waardigheid. Voor wie oud wil worden” leverde de deelvraag op of de ouderen elkaar iets kunnen bieden, als het gaat om de pastorale behoefte. Dat ouderen belangrijk zijn voor hun kinderen en kleinkinderen is (bijna) een vanzelfsprekend gegeven. Ouderen, vooral weduwen, zoeken elkaar op om samen dingen te ondernemen of om het alleen zijn tijdelijk op te heffen. De vraag is dan ook of ze, naast deze dingen die men samen doet, op geloofsgebied en door het luisteren naar elkaars levensverhaal, ook wat voor elkaar kunnen betekenen.

“Niet uit werken ... maar uit genade” (2009) is een onderzoek onder 75-plussers, in Enter. Hoe hun basiskennis van het geloof (Bijbel en belijdenisgeschriften PKN) is en hoe ze dat beleven. In de eindconclusie beschrijft men dat de ouderen zich die basiskennis van het geloof niet eigen hebben gemaakt. “Bij veel ouderen leeft de gedachte dat men moet werken voor de genade. De wet dient men te houden voor het behoud. Mede daardoor hebben ze weinig geloofszekerheid. Ouderen twijfelen over hun behoud”(2009,61).

Dit is herkenbaar vanuit de stage in het pastoraat. Gezien deze stage en bovenstaande rapport werd het item “geloofszekerheid” toegevoegd aan de “inhoud van pastoraat” bij de sets concepten⁵.

Hoewel het Heilig Avondmaal niet genoemd wordt in dit rapport, heeft bovenstaand citaat hier ook mee te maken. Vanuit de stage wordt ook dit toegevoegd aan de “inhoud van pastoraat”.⁶

“Kerkelijke betrokkenheid van ouderen” (2006) is een onderzoek dat men gehouden heeft in Groningen en Drenthe naar de kerkelijke betrokkenheid bij ouderen. Hierin vraagt men zich af, wat er momenteel gebeurt in kerken, zowel door, als gericht op ouderen. Dit gebeuren heeft men onderzocht vanuit de diaconale hoek. Eén van de onderzochte activiteiten is pastoraat, waarbij de vragen gericht waren op de leverancier van pastoraat (door wie wordt pastoraat verricht) en op de vorm (groepspastoraat en dergelijke). Deze twee aspecten van pastoraat komen terug in dit onderzoek in Elburg. In “Kerkelijke betrokkenheid van ouderen” wordt de ouderling genoemd als degene die de meeste pastorale bezoeken aflegt. Uit dat onderzoek blijkt verder dat een minderheid van de gemeenten een gericht ouderenbeleid voert. Daarom is het goed dat een onderzoek als dat in Elburg de schijnwerpers weer eens richt op ouderen en op het beleid met betrekking tot deze groep.

⁴ Kratzenstein, A. zegt dit in “De tijd te vriend houden”(2009, 57)

⁵ Zie bijlage II.

⁶ Zie sets concepten in bijlage II.

Het begrip behoefte veronderstelt dat men iets nodig heeft. Dat er een noodzaak is dat er “iets” komt. Dat “iets” is een soort “veronderstelde behoefte”. Behoeft kun je ook definiëren als het bewustzijn van “wat men ontbeert”, een begeren naar wat “ontbreekt”. Dit bewustzijn is vaak “vooraf”, een weten. Hierbij gaat de ervaring een stukje verder: dan ervaart men de behoefte aan den lijve, of aan den geest. Behoeft laat zich niet vertalen in “wat nodig is”. Heeft men ergens behoefte aan, omdat dat echt nodig is, of omdat men denkt en/of vindt dat men dat echt nodig heeft? Bovenstaande vragen hebben de belangstelling opgewekt om deze behoefte te gaan onderzoeken. Vandaar de deelvraag en de hoofdvraag naar de pastorale behoefte.

Bij behoefteonderzoek is het van belang om te inventariseren en bepalen wat het verschil is tussen de bestaande en de gewenste situatie. Tussen “wat er is” en “wat er zou moeten zijn”. Tussen de huidige situatie en de toekomstige, gewenste situatie. Daarom gaat een deelvraag over de aanvullingen met betrekking tot de pastorale behoefte.

De mens heeft een oneindig aantal behoeftes. Allereerst de primaire behoeftes, zoals voedsel, kleding, onderdak. De secundaire behoeftes, ook wel de sociale behoeftes genoemd, zijn onder andere onderwijs, sport, cultuur. Als laatste zijn er de tertiaire behoeftes. Dat zijn de luxe behoeftes, zoals verre reizen.

Kijken we naar de hiërarchische piramide van Maslow⁷, dan constateren we dat behoefte op alle vijf “schijven” aanwezig is. Als de onderste behoefte vervuld is, kan de volgende pas vervuld worden. Als een eerdere behoefte niet vervuld is, kan de volgende ook niet vervuld worden. Daarom kan men niet alleen overleven met pastoraat en/of zingeving. De “vorige” behoeftes moeten eerst vervuld worden. Zingeving is de laatste behoefte. En daarin plaatst men pastoraat.

Er is een objectieve behoefte, bijvoorbeeld aan water en calorieën. Die vindt men vooral onderin de piramide van Maslow, maar ook wel bovenin (denk hierbij aan gezelschap). Pastoraat hoort bij de subjectieve behoefte, het zit vooral bovenin, maar ook voor een klein gedeelte onderin (arm om je schouder, veiligheid). Bij het subjectieve hoort “keuze”: zoals men liever rijst heeft dan aardappels, liever koffie dan thee. Wat je dan aanbiedt (koffie of thee of beiden) is een beleidsbeslissing. Het kan dus zo zijn dat wat de kerkenraad de ouderen aanbiedt niet aansluit bij hun behoeftes. Dat verschil kan zitten in de vorm waarin pastoraat aangeboden wordt. Maar ook de inhoud van het pastoraat kan anders zijn dan de behoefte. Bijvoorbeeld door de lage frequentie van pastorale bezoeken of doordat men zijn of haar verhaal niet kwijt kan. Dit levensverhaal kan dan ook niet verbonden worden met Gods verhaal (Ganzevoort&Visser,2009).

Ook kan wat men aanbiedt en verschilt van de behoefte een budgettaire reden hebben. In dit verband staat er in “Ouderen in beeld”(2010) dat in Utrecht de gemeenteleden van 80 jaar en ouder goed zijn voor 25 procent van het bedrag van de “actie kerkbalans”.

Behalve geldelijke winst is er nog meer winst te behalen. “De winst van aandacht voor levensvragen van ouderen is 1 staat tot 4”. Begemann (2011) geeft in dit artikel een indicatie dat bij zes van de negen ouderen, na vijf gesprekken, de psychische en lichamelijke kwaliteit van leven is verbeterd. Vooral psychisch zijn ze gezonder.

Weinig onderzoek is toegespitst op ouderen. Wat zij inhoudelijk van het pastoraat in hun gemeente verwachten. Er zijn weinig interviews met ouderen zelf; vaker gebeurt dat met hun netwerk. Daarom nu een onderzoek waarin zij als object, als spil fungeren. En als subject volop betrokken worden, om zo hun pastorale behoefte duidelijk te krijgen.

Verwachting

De verwachting is dat er een verschil zal zijn tussen wat de kerkenraad aanbiedt en de behoefte van de ouderen. In de zin van, dat er meer behoefte zal zijn. Een spannende vraag is of de behoefte van de ouderen zal zijn dat de dominee vaker op bezoek komt. Met de gedachte dat als de dominee op bezoek is geweest, er pas echt iemand van de kerk is geweest.

Gezien een conclusie uit “Vitaler dan je denkt..!” (2009,08) kan men denken dat er bij ouderen behoefte is aan pastoraal contact met gemeenteleden, ouderlingen en predikanten. En dat men die aandacht vooral verwacht door pastorale bezoeken.

Er is behoefte aan gemeenschappelijke dingen, zoals een maaltijd. Of dat verlangen ook geldt voor het kringwerk, valt nog te bezien.

Met betrekking tot de vraag naar de inhoud van pastoraat, is er geen verwachting vooraf. Wel een verwachtingsvol uitzien naar de antwoorden hierop. Hopelijk sluiten de antwoorden aan op wat de Bijbel zegt over pastoraat.

Het idee is dat men wel dingen kan benoemen, waarin men voor anderen en de gemeente wat kan betekenen.

De ervaring van de stages in het verzorgingshuis en in de kerkelijke gemeente is, dat er dingen zijn die de ouderen bezighouden. Deze hebben te maken met hun kinderen, met het Avondmaal, geloofszekerheid, ziekte en rouw.

De gedachte is dat de kerkenraad de eventuele consequenties en oplossingen vooral zoekt in het financiële, dat er (meer) geld gemoeid zal zijn met beter ouderenpastoraat. En dat men bang is, dat de wijkpredikant het nog drukker gaat krijgen.

“Ik heb wel mijn vraagstukken, als je ouder wordt, ja, u hebt de kinders nog niet groot, zie wij hebben ze ook zo opgevoed, maar ze vliegen uit en doen hun eigen dingen, sommigen doen er niks meer aan en daar kan ik alleen maar voor bidden”.

“De gang naar het Avondmaal, dat is een punt ja; dan moet er toch echt wel iets zitten wat opgeruimd moet worden. Hoe is het mogelijk dat ze dat niet een keer duidelijk gemaakt kan worden”.

Korte leesmijzer

Na de samenvatting, de inhoudsopgave en het woord vooraf, komt de inleiding met daarin de aanleiding en het doel voor dit onderzoek.

Hierna vindt u het theoretische kader met daarin de beschrijvingen van Elburg, over ouderen en over pastoraat en de begripsafbakening.

In het deel daarna staat alles geschreven over de praktijk van het onderzoek, gevolgd door de resultaten, conclusies en aanbevelingen. Tot slot zijn er de bijlagen.

Het Elburger Volkslied:

Waar het brood uit water kwam en door d'eeuwen heen 't zijne kreeg en 't zijne nam.
En bouwend steen voor steen, het nieuwe land, de waterkeer,
De Zuiderzee, het IJsselmeer,
Waar het goede en het kwaad door de Vischpoort binnen gaat.

Refrein:

Het is de stad die Elburg heet Die Koningstad van toen
Waar de Keer zijn kind"ren weet In denken en in doen
Waar de Haven het uitzicht bood Eertijds op de vissersvloot
Waar de klok al eeuwen slaat. Waar de kerk in 't midden staat

Groeiend als het jonge gras verrijst het beeld der tijd.
Veel van wat er vroeger was, raakten we langzaam kwijt.
De Zuiderzee, het IJsselmeer het nieuwe land of waterkeer.
Door de toekomst die hier wacht. Gede God die stad de kracht. (Refrein)

	Pastorale eenheden	Aantal gemeenteleden
Geheel wijk Oost	1323	2964
75-plussers	143	162
Percentage ouderen	10,81 %	5,46 %

Tabel 2

3. Achtergronden

“Op de Veluwe is dat ook zo, op de Veluwe is dat anders, dan moet er eerst heel wat gebeuren voordat je in de hemel komt”.

“Pastoraat hoort bij de kerk en niet andersom”.

3.1 Elburg

Elburg vormt samen met Doornspijk, 't Harde, Oostendorp en Hoge Enk een burgerlijke gemeente. Elburg heeft als hart een authentiek vestingstadje met een bijzondere vorm en structuur. Daar omheen zijn in de loop der jaren op gepaste afstand diverse woonwijken gebouwd. Elburg is gelegen aan het Veluwemeer en het Drontermeer, in de provincie Gelderland, tegen Flevoland aan. Elburg heeft een visserijverleden en dat is nog steeds zichtbaar bij de haven met de botterwerf. In het vestingstadje staat de Grote of St. Nicolaaskerk. Dit is, naast de Oosterkerk, de plaats waar de Hervormde Elburgers samenkomen. Bovenstaande wordt verwoord in het Elburger volkslied.

Ook uit dit volkslied komt de christelijke signatuur van deze gemeente naar voren. Elburg heeft een groot aantal kerkgebouwen, waar de verschillende kerkelijke gemeentes 's zondags en door de week bij elkaar komen. Een van die gemeentes is “Hervormd Elburg”.

De Hervormde Gemeente Elburg behoort sinds 2004 tot de Protestantse Kerk in Nederland. Deze is ontstaan uit de samenvoeging van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Lutheranen. De Hervormde Gemeente is onderverdeeld in twee wijken. Wijk West, zij is verbonden met de Gereformeerde Bondsmodaliteit en Wijk Oost is verbonden met de Confessionele modaliteit. Op veel fronten werken zij samen. De algemene kerkenraad van Hervormd Elburg bestaat uit leden van beide wijkkerkenraden. Daarnaast zijn zij beiden vertegenwoordigd in het college van kerkrentmeesters en in de diaconie.

Opdrachtgever van dit onderzoek is de kerkenraad van Wijk Oost. In deze wijk zijn naast de fulltime wijkpredikant, twee pastoraal medewerkers werkzaam. Beiden voor vijftig procent. Ook is er een jeugdwerkadviseur betrokken bij deze wijk. De Hervormde Vrouwendienst bestaat uit bezoekdames die gemeenteleden regelmatig een bezoekje brengen, als zij eenzaam zijn, of door ziekte en/of ouderdom beperkt zijn. Regelmatig nemen zij een attentie mee voor degene die zij bezoeken. Een aantal gemeenteleden vertegenwoordigen de commissie “Luisterend Oor”. Zij bieden een luisterend oor wanneer gemeenteleden daar behoefte aan hebben. Twee van hen hebben deelgenomen aan de cursus “Psychisch Pastorale Hulpverlening”. Indien nodig, regelen zij een netwerk voor praktische hulp bij bijvoorbeeld ziekte.

De kerkenraad, inclusief de wijkpredikant draagt zorg voor de wekelijkse kerkdiensten, het pastoraat en de catechese. Ook is hij betrokken bij diaconaat, de stoffelijke zaken van de gemeente, het jeugdwerk, het kringwerk in de wijk en bij de activiteiten voor ouderen.

Tot Wijk Oost behoren 1323 pastorale eenheden (april 2011), wat neerkomt op 2964 gemeenteleden. 162 daarvan zijn vijfenzeventig jaar en ouder. 5,46 % van deze wijkgemeente

bestaat dus uit gemeenteleden van vijfenzeventig en ouder. Kijkt men naar de pastorale eenheden (143 daarvan komt voor rekening van 75plussers), dan is dat 10,81 %.⁸

Ook Elburg vergrijst. Ook hier kunnen veel ouderen met een diversiteit aan hulp en mantelzorg (langer) zelfstandig wonen. Naast deze thuiswonende ouderen wonen er onder andere in het verzorgingshuis “Nieuw Feitenhof” en in het verpleeghuis “De Voord” ouderen die verbonden zijn aan en meeleven met hun kerkelijke gemeente. Wat hebben al deze ouderen (pastoraal) nodig? Hebben ze een bijdrage in de gemeente? Maakt men gebruik van hun gaven en hun (levens)wijsheid? Ongeacht het feit of ze de gemeentelijke bijeenkomsten wel of niet regelmatig bezoeken.

Aan de ene kant is er een groep ouderen die de zorg en aandacht van de gemeente nodig hebben en verdienen. Ze zijn kwetsbaar en het netwerk om hen heen dunt zienderogen uit. Eenzaamheid wordt vaak ervaren. Aan de andere kant is er een groep ouderen die nog vitaal is en niet zit te wachten op de zorg van hun netwerk of van de kerkelijke gemeente.

Hervormd Elburg, wijk Oost, heeft voor de oudere gemeenteleden twee pastorale krachten benoemd. Voldoet het ouderenbeleid van deze wijk aan de vraag van de oudere gemeenteleden? Naast pastoraat heeft dit project een raakvlak met gemeenteopbouw. Pastoraat is niet alleen verweven met alle gemeentelijke activiteiten, maar heeft ook te maken met het gemeente zijn en het functioneren van de wijkgemeente. Bij alle facetten van gemeenteopbouw en beleidsplannen, dient ook de groep van 75-plussers in het oog gehouden te worden.

Op het moment van dit onderzoek is er nog geen beleidsplan. Wel is deze volop in ontwikkeling. Omdat het schrijven hiervan nog niet is afgerond, wordt dit buiten dit onderzoek gehouden.

3.2 Pastoraat

3.2.1 Pastoraat & Bijbel

“Pastoraat heeft te maken met de kerkdienst, het Woord, evangelie”.

“Pastoraat is dat de bezig bent met de kerk en met geloofsbeleving”.

“Pastoraat is de herderlijke zorg; de verantwoordelijkheid vanuit de kerkenraad richting de gemeente; om ze erbij te houden, in de gaten te houden”.

In Johannes 10:11 zegt Jezus: “Ik ben de Goede Herder”. Het woord “pastoraat” komt van het woord “pastor” en dat betekent “herder”. Deze uitspraak van Jezus vormt zo een goed uitgangspunt voor (alle vormen van)pastoraat.

Een idyllisch beeld van een herder met zijn kudde schapen op de grote stille heide kan ons zicht op pastoraat verromantiseren. Alsof deze vorm van schapen houden iets weg zou hebben van het zo’n herder uit het oude Israël. Er is nog een gangbaar beeld: de herder wordt gezien als de leider die actief is en alles doet, voor alles zorgt. De kudde is passief, zonder eigen inbreng, zij laten zich leiden naar grazige weiden stille wateren. Als schapen met kuddegedrag en niet als individuele schapen die

⁸ Zie tabel 2

door de herder gekend worden en allemaal een specifieke weg gaan en daardoor persoonlijke aandacht nodig hebben.

De hele Bijbel staat vol met pastoraat. Hieronder een korte bezinning daarop.

In het Oude Testament⁹ wordt het volk Israel diverse malen vergeleken met een kudde en God is hun Herder. Alle beelden verwijzen naar Gods trouw, Zijn zorg, bescherming en leiding. Niet alleen God, maar ook de leiders van Israël worden met herders vergeleken. In Ezechiël 34 verwijt God hen dat zij slechte leiders zijn, die bezig zijn met zichzelf en de schapen verwaarlozen.

In het Nieuwe Testament laat Jezus zien dat Hij de Goede Herder is en dat Hij mensen oproept om ook het werk van een herder te doen en pastoraal te zijn. Al bij Jezus' geboorte wordt gezegd dat Hij Zijn volk zal weiden (Mattheüs 2: 6). Hij weet zich gezonden tot het Herderschap (Mattheüs 15:24). Hij maakt de liefde van de Herder zichtbaar door te zoeken naar verloren en verdwaalde schapen (Lukas 15:4, Mattheüs 18:12). Dit in tegenstelling tot de slechte herders uit Ezechiël 34. Wat Hem tot de Goede Herder maakt, is dat Hij Zijn leven geeft voor de schapen (Johannes 10:11). Jezus vertelt dat pastoraat een doel heeft, namelijk: leven en overvloed voor de schapen. Wat verder nog opvalt is dat Jezus bijzondere aandacht heeft voor de schapen die zwak en kwetsbaar zijn. Voor de "zwarte schapen" en voor hen die verwond of verstrikt geraakt zijn. Voor hen die niet meer zo goed met de kudde kunnen meekomen.

3.2.2 Wat is pastoraat?

"Pastoraat is geestelijke zorg en welzijn van gemeenteleden die bij de kerk horen".

"Pastoraat is dat mensen bij je komen".

"Pastoraat is een luisterend oor, er zijn, de aandacht van de kerk, ja, noem het maar zo".

Van der Meulen (2002,17) definieert het zo: *"pastoraat is het onder de hoede van de Goede Herder, in gehoorzaamheid aan Zijn Woord en in de kracht van de heilige Geest binnen en vanuit de charismatische gemeente van Jezus Christus omzien naar mensen op hun levens- en geloofsweg binnen de context van de samenleving"*. Hier zien we het beeld van de H(h)erder en de schapen. Menken-Bekius (2007,15) geeft de volgende definitie: *"die communicatie waarin een pastor en pastorant, in een specifieke context, samen spreken over wat bij de pastorant leeft en doen wat er te doen valt, in het licht van het evangelie en in verbondenheid met een geloofsgemeenschap"*. Hier springt onder andere het woord communicatie eruit. Beiden benadrukken het belang van de gemeente. Pastoraat dat binnen en vanuit een christelijke gemeente, in verbondenheid daarmee gedaan wordt.

De definitie van pastoraat bij Ganzevoort & Visser (2009,26) luidt hier: *"zorg voor het verhaal van mensen in relatie tot het verhaal van God"*. Hierin komt vooral het narratieve, hermeneutische aspect naar voren.

Binnen het pastoraat worden verschillende modellen onderscheiden. Kerygmatisch pastoraat (pastoraat als verkondiging) legt een sterke band tussen het Woord verkondigen op zondag aan de gehele kudde en het Woord laten spreken in de persoonlijke ontmoeting met het schaap. Nadruk ligt op het verhaal van God. In het therapeutische pastoraat staat dat uniek schaap en zijn(gevoels)leven centraal. Gaat het erom dat schaap hulp te bieden. De nadruk ligt hier op het verhaal van het schaap.

⁹ onder andere in Psalm 23, 79, 80 en 95; Genesis 48 en 49, Jesaja 40.

Heitink (1998) en Ganzevoort & Visser (2009) kiezen voor hermeneutisch pastoraat. Dan gaat het erom het verhaal van God te verbinden aan het verhaal van de mens (narratief). Twee polen beïnvloeden elkaar: openbaring en werkelijkheid. Om aan beiden recht te doen. Het gaat om het schaap, maar het draait om de Goede Herder.

De vier aspecten van pastoraat: helen, verzoenen, bijstaan, begeleiden van Heitink (1998) krijgen van van Pelt (2002) een vijfde erbij, namelijk vermanen. Ook voegt hij er nog versterken en toerusten aan toe. Ganzevoort & Visser (2009) vullen de vier van Heitink aan met voeden. En vanuit intercultureel perspectief breiden ze deze vijf uit tot zeven, met : bekrachtigen en bevrijden.

Pastoraat is voor "heel de mens". Het is zorg die zo alles omvat met betrekking tot de veelkleurigheid van unieke levens. Lichamelijk, psychisch en geestelijk. Of zoals 1Thessalonicenzen 5:23 het zegt: lichaam, ziel en geest. Deze zijn te onderscheiden, maar niet te scheiden.

3.2.3. Pastoraat & Gemeente

"Pastoraat is het hele gebeuren in de kerk, alles wat daarbij hoort".

"Alles wat in de kerk gebeurt heeft met pastoraat te maken".

"Pastoraat is eigenlijk alles wat met de kerk te maken heeft".

Iedereen wil graag dat hun kerkelijke gemeente een liefdevolle en warme plek is voor alle gemeenteleden. Vaak voldoet zo'n gemeente niet helemaal aan die wens. Omdat pastoraat een opdracht is voor de hele gemeente en alle leden daarvan, mag iedereen gehoor geven aan de oproep van De Goede Herder om Hem te volgen en in Zijn dienst herder te zijn voor anderen (Joh 21: 15-18). Om de schapen liefde, zorg, leiding, voedsel, bescherming te geven. Een thuis te bieden, hun wonden te verbinden. Eenheid laten ervaren.

Pastoraat is zo geen hobby van een paar gemeenteleden met gaven en tijd. Of alleen voor de predikant en de ouderlingen, leden van het pastorale team. Pastoraat is van de hele gemeente en gaat alle gemeenteleden aan; van allen mag een pastorale houding verwacht worden. Als Kaïn aan de gemeente vraagt: "ben ik mijn broeders hoeder", is het Bijbelse antwoord van alle gemeenteleden een volmondig "ja!". Pastoraat is dus niet iets vrijblijvends, maar een dienst. En daarin mag de gemeente zich gezonden weten door de Goede Herder. En van Hem leren om met ontferming de schapen te hoeden, te beschermen, hen te leiden en te voeden. In een persoonlijke omgang met de schapen, zodat zichtbaar is wanneer er een ontbreekt of wanneer een schaap niet fit is.

Pastoraat is niet alleen de bezoeken die afgelegd worden door de pastor, niet alleen het omzien van gemeenteleden naar elkaar, niet alleen de onderlinge gemeenschap. De pastorale dimensie is nodig in heel het gemeentelven: in preken, liturgie, gemeenteopbouw, catechese, diaconaat, bezoekwerk, enzovoort.

Pastoraat heeft als doel leven en overvloed. Dat de schapen kunnen leven zoals de Schepper het heeft bedoeld. Dat het naast dit tijdelijke leven vooral gaat over het Leven, eeuwig leven. Dat zij vooral daarin overvloed ervaren. Maar ook overvloed ervaren, in de gemeente, door pastorale aandacht.

Is een pastorale gemeente niet te hoog gegrepen in deze tijd van individualisme en minder gemeenschapszin, waarin gemeenteleden druk en bezet zijn? Komt pastoraat dan niet neer op de trouwe kern terwijl de leden die minder trouw meeleven het af laten weten? Er zijn nog wel meer redenen te bedenken. De opdracht van de Herder is en blijft dezelfde: herder zijn voor elkaar.

De kerkenraad kan pastoraat in de gemeente voor een deel organiseren, maar het is vooral een kwestie van de gemeenteleden stimuleren om pastoraal te zijn en hen hierin toe te rusten. De Herder rust ook de herders toe voor deze pastorale taak. (Hebreeënen 13:20,21). De kerkenraad mag hierin een bijzondere taak hebben: gelovigen toe rusten voor deze herdersdienst. Toerusten tot dienstbetoon (Efeze 4:12). Zodat de gemeente zichzelf opbouwt. In geloof, hoop en liefde zal het onderlinge pastoraat groeien en bloeien. En krijgen en hebben de schapen oog en oor voor elkaar. Dienen zij elkaar en behoren zij tot de gemeenschappelijke Kudde. Pastoraat mag gedaan worden met een zekere ontspannenheid: het zijn en blijven immers Zijn schapen (Johannes 21:15-17). Pastors zijn tegelijk herder en schaap. Schaap van de Goede Herder, samen met anderen schaap van de Kudde. En tegelijk herder van andere schapen. Van Pelt (2002) noemt hen "schapen met het hart van een herder".

Pastoraat gebeurt van heel dichtbij, door bezoeken: het schaap (op)zoeken waar het is. Pas dan, in de nabijheid kan hij pastor zijn voor dat ene specifieke schaap. Vanuit de verte kan de herder zien als een schaap op zijn rug ligt. Dan is het crisis: een schaap kan dat immers met de dood bekopen. De herder moet er snel heen om het schaap weer van die rugligging af te helpen. Zo is het ook met het pastoraat in de gemeente: crisispastoraat is snel zichtbaar en heeft voorrang op het andere pastoraat; er moet immers snel hulp geboden worden. Voor het "niet of minder zichtbare pastoraat" moet de herder, de pastor dichtbij het schaap komen. En de tijd nemen om het te observeren, om te luisteren naar het verhaal. Jezus zei al (Johannes 10:3,4) dat het belangrijk is dat de schapen de stem van de herder (her)kennen. Met een vreemde gaan zij niet mee. Van een onbekende herder lopen ze juist weg. Daarom is het belangrijk dat de herder een band opbouwt met zijn schapen, dat ze zijn stem kennen en hem hun vertrouwen kunnen geven. Daarom is het belangrijk dat de herder regelmatig het schaap opzoekt. En dat hij hen bij name en persoonlijk kent. *"Zorg ervoor dat u uw schapen goed kent, richt uw hart op de kudden"* (Spreuken 27:23).

De Heilige Geest is hierbij Leidsman en Trooster. Het hoeft en mag niet in eigen kracht. Hij is naast de Vader en de Zoon, de God die pastoraat in de harten van mensen brengt. Hij, God "in ons" werkt daar waar pastors niet bij kunnen. Hij is er voordat pastors op bezoek komen, Hij is er tijdens het bezoek en Hij is er ook als de pastor weer vertrekt. De Geest maakt van alle schapen één kudde. Hij werkt aan en versterkt de onderlinge band en het pastoraat in de gemeente.

Een belangrijk iets is nog niet aan de orde geweest: het gebed. Ook in pastoraat is gebed van cruciaal belang. Voorbede voor het pastoraat, voor de pastors, voor de kerkenraad, voor toerusting en voor eenheid. Maar ook het gebed van de pastor voordat hij op bezoek gaat, het gebed tijdens het bezoek en het (dank)gebed daarna. Het is van belang dat er een biddende kudde als een muur rondom de schapen staat die het moeilijk hebben. Zonder gebed geen pastoraat.

"Dat de pastor een soort huisvader is voor de gemeente om hem heen: beschermend, met een luisterend oor, waar je terecht kan. Ja, een beetje als een warme jas".

3.3 Het grijze goud

"Eén ding weet ik heel zeker, dat het voor mij geen 25 jaar meer duurt, dat ik God zal ontmoeten, het is de mens gezet eenmaal te sterven en daarna het oordeel, dan is het voor mij zover en dat komt steeds dichterbij".

Als het gaat om ouderen kunnen we stellen dat zij de zeven levensfasen hebben doorlopen en in de achtste en laatste fase zijn aangekomen.¹⁰ Vanaf het jaar 2000 is een ander levensloopmodel¹¹ in omloop gekomen, met vijf levensfasen, die niet langer gedomineerd worden door één specifieke activiteit zoals voorheen. Taken als leren, werken en rusten werden in het verleden gekoppeld aan een leeftijdsfase. In dit model worden deze drie taken binnen de levensfasen gecombineerd. De vierde en vijfde fase¹² is zeer individueel bepaald en allerm minst eenduidig aan te geven. Juist bij ouderen is de mate van hun lichamelijke en psychische gezondheid sterk individueel bepaald. Doorgaans nemen na de 75 chronische gezondheidsklachten toe, maar ook dan is nog sprake van een grote variatie. Sommigen hebben al op 70-jarige leeftijd ernstige en/of chronische problemen met hun gezondheid. Dat betekent nog niet dat zij daarom op andere levensterreinen niet meer actief kunnen zijn. Anderen zijn op 85-jarige leeftijd nog grotendeels zelfstandig, met een goede gezondheid (SZW,2002).

Volgens de WHO (2006) is een oudere 60 jaar of ouder. Men verdeelt de ouderen in vier categorieën: de derde leeftijdsfase is van zestig tot vierenzeventig. De vierde leeftijdsfase is in drie delen onderverdeeld: 75-89 (bejaarden), 90-99 (hoogbejaarden) en 100 en ouder (honderdjarigen). In de ouderdom speelt de kwestie “integriteit versus wanhoop”¹³. De oudere mens maakt de balans op van het leven. Als men tot de conclusie komt dat “het leven goed is geweest” (acceptatie) dan geeft dit rust en weer mogelijkheden voor verdere groei. Valt de balans negatief uit dan kan dat tot gevolg hebben dat de oudere mens wanhopig wordt. Het leven is al bijna voorbij, en wat gebeurd is, kan niet meer ongedaan gemaakt worden.

Wanneer begint ouderdom? Honderd jaar geleden was 50 jaar al oud. Vroeger was men oud wanneer men stopte met werken met 65 jaar. Later kon men al eerder stoppen, zo tussen 56 en 65 jaar. Vanaf 55 jaar mag men tegenwoordig mee op seniorenreizen en kan men starten met de oudereneducatie. Als commercie een rol speelt, kan men vaak al met 50 jaar meedoen met de ouderen. Het is lastig te omschrijven wie tot ouderen behoort. Lichamelijke kenmerken en gedragskenmerken zijn per persoon verschillend en dus niet eenduidig aan leeftijd gebonden (Roijndijk, Dijt, & Wijers, 2006).

Tegenwoordig hoor je ook wel de term “jong bejaarden”. Daarmee wordt doorgaans de categorie mensen tussen 65 en 75 jaar bedoeld. Tussen de 75 en 85 jaar heet men hoogbejaard, en boven de 85 jaar zeer hoogbejaard.

De jongbejaarden vallen nog in de derde levensfase (bij Brink en Heemskerk, 2006, 12). Deze fase beslaat de periode tussen de jaren dat men (actief) voor de kinderen zorgt en het moment waarin de ouderdom komt, met gebreken.

De grens van 75 jaar die we hanteren bij dit onderzoek sluit aan bij de gangbare indeling van leeftijdsfasen. Dit onderzoek wordt gedaan onder de ouderen die zich in de 4^e en 5^e levensfase bevinden. Dus onder degenen van 75 jaar en ouder.

Ofschoon er door de langere levensduur dingen zijn veranderd, staan ouderen “in het einde”. Ervaring van eindigheid treedt al wel eerder op in het leven, maar nu is die ervaring een structureel hoofdthema en speelt de kwestie van: aanvaarden of vermijden. Men staat voor de keuze om met zichzelf en de ouderdom in het reine te komen of zichzelf wanhopig vast te klampen aan het leven

¹⁰ Zie levensfasemodel van Erikson.

¹¹ Sociale zaken en werkgelegenheid, 2002

¹² 4^e:60-80 jaar: actieve ouderdom; 5^e:80+: intensieve verzorging

¹³ Levensfasemodel van Erikson

dat door de vingers glipt. De levensperiode die wij ouderdom noemen, kenmerkt zich dan ook door het besef van tijdelijkheid en eindigheid. Dat besef kan zich door bepaalde ervaringen al wel eerder zich aandienen, maar is onlosmakelijk verbonden aan de laatste levensfase.

Er zijn een aantal kenmerken die zich in de loop van de ouderdom voordoen. De lichamelijke veranderingen spelen op. Het krijgen van een andere rol in samenleving en in de familie. In deze levensfase komt het relatief vaker voor dat men geliefden en andere belangrijke personen verliest. Men verliest bezigheden en dan is er nog de confrontatie met de dood. De meeste zorgen maakt men zich over de handhaving van de zelfstandigheid. Een (gedwongen) verhuizing komt vaak voor. En doordat men afhankelijker wordt, raakt men een stukje privacy kwijt. Dan zijn er nog de on vervulde idealen, een stiller wordende omgeving en de vergeetachtigheid die vaste voet aan de grond krijgt. Dominante belangen zijn lichamelijke gezondheid, financiële zekerheid en het perspectief van “blijven zoals men nu is”. Als deze veilig gesteld zijn, komen andere belangen naar voren, zoals een goede band met (klein)kinderen, vertrouwd dagelijks ritme, goed voorzieningen in de buurt, concrete levensverhalen vertellen. Specifieke problemen ontstaan, daar waar dominante belangen in het gedrang komen.

Het gebeurt vaak dat ouderen gezien worden als “mensen van gisteren”. Uitdrukkingen die daarbij horen: “ze hebben hun tijd gehad”, “ze zijn niet meer van deze tijd” en “ze raken uit de tijd”. Soms helpen ouderen daaraan mee, bijvoorbeeld doordat hun beleving van tijd en ritme niet gelijkloopt met de huidige maatschappij. Dat gaat vaak geleidelijk. Als je “er niet meer toe doet”, doet dat wat met de eigenwaarde. Vroeger waren ze iemand en telden ze volop mee. Als ze in het heden geen gehoor meer vinden, vluchten ze ter bescherming en om het zelfrespect niet te verliezen in het verleden. (de Lange, 2010, 114)

Waardigheid in de ouderdom, is het daarvoor nodig dat de oudere zich verdienstelijk kan maken? Moet iemand nog wat kunnen en doen om iets te betekenen, om volledig erbij te horen? Hoe zien ouderen zichzelf in het licht hiervan? Iemand te mogen zijn in eigen oog en in dat van anderen, heeft te maken met hoe men over zichzelf denkt en zichzelf waardeert. Wil men als oudere respect van anderen, dan moet hij zichzelf ook respecteren (hoe hij is). Doordat een oudere allerlei verlieservaringen kent, is dit respect en is de waardigheid bij hen niet vanzelfsprekend (de Lange, 2010,10).

Toen de ouderen opgroeiden was de levenswijsheid van ouderen een belangrijke waarde, nu zijzelf oud zijn draait het om onderwijs en kennis. Dingen die misschien wel op hun jeugdig verlanglijstje voorkwamen, maar vaak geen werkelijkheid werden. Naast dat en naast de toenemende gebreken, ervaren zij de dubbele vergrijzing. Wat zich uit in de maatschappij, de pensioenen, de verzorgingsstaat. Ook in de kerk en de plaatselijke gemeentes stijgt het aantal ouderen. Dit laatste is al een reden om ons te verdiepen in en uitvoeren van ouderenzorg.

Een Afrikaans gezegde luidt: “als er een oudere sterft, is het alsof er een bibliotheek verbrandt”. In andere culturen heeft men vaak respect voor de ervaring en wijsheid van de oudere generatie. Zeker vroeger. Ook in Bijbelse tijden: “*Denk aan de dagen van vroeger tijd; let op de jaren van generatie op generatie. Vraag het uw vader, hij zal het u vertellen, vraag het uw oudsten, zij zullen het u zeggen*” (Deuteronomium 32:7).

Aan de ene kant mogen we het beeld van ouderen niet in het negatieve trekken, zodat alleen jong en vitaal meetelt. Aan de andere kant moeten we niet een te nostalgisch beeld ten tonele voeren, van alleen maar wijze ouderen die een bijzondere plaats innemen. Job begreep dat toen hij zei:

“*Voorwaar, het is de Geest van God in de sterveling, en de adem van de Almachtige, die hen verstandig maakt. Niet de velen van jaren zijn wijs, niet de oude mensen begrijpen het recht.*” (Job 32: 8,9). We hoeven ouderen niet te idealiseren, maar moeten hen wel rechtdoen en respecteren. Een genuanceerd beeld, dus.

Niet iedere oudere lukt het om aan de ouderdom betekenis te geven. De oorzaak daarvan kan bijvoorbeeld rouw en verlies zijn. Betekenis aan de vierde fase geven lukt wel als negatieve en positieve ervaringen verwerkt zijn en tevreden teruggekeken kan worden op het verleden. Voorwaarde is ook dat men zich kan aanpassen aan het heden inclusief wat er nog te genieten valt en inclusief de beperkingen die ouder worden met zich meebrengt. Verzet tegen veroudering maakt negatief.

Als stereotypen van ouderen noemt men vaak behoudend, star, wijs, gehecht aan vroeger, eigenwijs. Goed beschouwt gaat het hier om kenmerken die met karakter te maken hebben en niet specifiek met ouderdom. Deze dingen hebben het hele leven van die ouderen al getypeerd en zijn meestal in de ouderdom sterker naar voren gekomen. Dat wordt wel de derde individuatie genoemd. Dat het karakter bij het ouder worden nadrukkelijker naar voren komt (Andriessen, 2006).

Om psychisch in evenwicht te blijven moeten draagkracht en draaglast in evenwicht zijn. Een kleine verandering in het dagelijkse bestaan van ouderen kan dit evenwicht zo verstoren dat dit grote gevolgen heeft voor de draagkracht (Roosjendijk, Dijt, & Wijers, 2006).

3.3.1. *Het grijze goud & hun omgeving.*

“Wij staan in de voorste gelederen, zeggen wij altijd. Ja, de muren die nog voor ons stonden, die zijn weg: ouders en mannen en nu zijn wij aan de beurt”.

Dat er steeds meer ouderen komen, is geen nieuws. Al eeuwenlang stijgt de levensverwachting. Dat het nu een *hot item* is, komt doordat de vele ouderen van net na de tweede wereldoorlog nu allemaal tegelijk “grijs worden”. Maar dat is niet het enige: er worden relatief minder kinderen geboren. Die vergrijzing is best lastig en brengt problemen met zich mee onder andere op gebied van pensioen, de zorg en de op de arbeidsmarkt. Maar de vergrijzing biedt ook kansen: een ouderenpartij; een markt die zich richt op vijftigplussers, meer werknemers die werken aan hun professionele ontwikkeling, veel vrijwilligers en mantelzorgers. Vergrijzing is ook een test voor het pastoraat in een gemeente. Zag men het niet alleen aankomen, maar heeft men er voldoende op geanticipeerd? In het pastoraat mag dit ter sprake komen.

“Oud worden is mooi, maar oud zijn valt niet altijd mee”. Marius van den Berg (2006) beschrijft twee wegen. Oud worden in een weg van het licht: niet klagen, niet afsluiten voor veranderingen, niet: vroeger was alles beter, genieten van het leven en actief betrokken zijn. Of oud worden op de weg van het donker: dementie en tussen vreemden wonen in een tehuis. Oud worden heeft zijn eigen pijn en eigen vragen: onder ogen moeten zien dat je niet alles meer kunt en dat alles langzamer gaat. “Herinnering”: oude mensen hebben veel om zich te herinneren en tegelijk neemt hun geheugen (dat wat ze zich heugen) af. Dit laatste hoeft geen nadeel te zijn (zoals ik het persoonlijk altijd heb gezien), omdat geheugen en herinnering ook een belemmering kunnen zijn in het “vasthouden van het verleden” in plaats van “het los te laten”.

3.3.2. *Het grijze goud & de Bijbel*

“Je wilt graag nog een poosje mee, ik vind het heel erg dat ik zo oud ben; vroeger kon je alles en nu takel je af”.

De mens is een schepping van God, maar God schiep ook de tijd. Immers voordat Hij de aarde schiep, was er geen dag en nacht, was er geen tijd. Adam en Eva kregen een eeuwig leven van hun Schepper. Doordat zij ongehoorzaam waren aan God en van de vrucht aten, waar ze niet van mochten eten, kwam aan dat eeuwige leven een einde. Eindigheid en sterven deden hun intrede in het leven van mensen.

In de Bijbel is het leven geen cyclus. In het Oude Testament wordt ouder worden aangeduid met “(ver)gaan”. Daar komen we vaak voor “oud” een woord tegen dat zoiets betekent als “een baard dragen, oudste, grijze haren, welbedaagd, vol van dagen, stokoud (rijk van dagen)”. Andriessen (2004) benoemt dit ook als: “volgroeid”, “naar voren gebracht”, “verzadigd”, “bejaard”. Oud wordt verbonden aan “karakter”, “kostbaar”, “beproefd”, “eerbiedwaardig”. “Oud-zijn” is een zijnswijze en geen vervalstadium, wel een “staan in het einde”. De dingen van het leven gaan naar hun einde. Iedere verjaardag, oudejaarsavond of rouwkaart vertelt hiervan.

Jong en mooi, oud en lelijk wordt er gezegd. Als het over de combi van oud en mooi gaat, hebben we het over antiek of een oud schilderij. De Spreukendichter benoemt het in hoofdstuk 20:19: *“Het sieraad van jonge mannen is hun kracht, en de glorie van de ouderen is de grijsheid”*.

De Bijbel verdeelt ook het leven in fases. Al in Leviticus 27 lezen we van een verdeling in leeftijdsgroepen. De schatting wordt bepaald naar aanleiding van leeftijdscategorieën. Ook Jeremia 6:11 spreekt over leeftijdsfasen. Johannes heeft het over kinderen, jongelingen en vaders in zijn eerste brief en Petrus schrijft in zijn eerste brief alleen maar over jong en oud.

Voor de zondvloed leefden de mensen aanmerkelijk langer dan zij die na de zondvloed leefden. Ook al is de levensverwachting de laatste eeuw sterk gestegen, de jaren die Mozes noemt in psalm 90 komen tegenwoordig veelvuldig voor. In het Nieuwe Testament vermeldt men vrijwel geen leeftijden. Van Zacharias en Elizabeth horen we alleen dat ze oud waren. Van Anna (Lukas 2:26) wordt gezegd dat zij “tot grote ouderdom gekomen was”, zij was “ver op haar dagen”.

De Bijbel zegt ons ouderen met respect te behandelen: *“U moet opstaan voor iemand met grijze haren en eer bewijzen aan een oudere”*. (Leviticus 19:32); *“veracht je moeder niet, wanneer zij oud is”* (Spreuken 23:22). In de cultuur van de Bijbelse tijd was dit ook zichtbaar.

Het sterven wordt in de Bijbel zeker niet doodgezwegen, maar is een realiteit waar het Woord regelmatig over spreekt. Het kan voorkomen dat iemand sterft, terwijl hij gezond en volop in het leven staat. Of kan het gebeuren dat ziekte het lichaam minder doet worden. Dit proces van afbraak van het lichaam, gevolgd door het proces van sterven wordt door Prediker al beschreven. (12:3-7). Maar ook Paulus zegt dat ons aardse huis, deze tent, afgebroken wordt (2 Korinthe 5:1).

3.3.3. Het grijze goud & de gemeente

“Mijn moeder kan met haar diepste vragen nergens meer naartoe. Dan moet je vertrouwen en ik denk niet dat ze zo iemand heeft in de gemeente. Niet echt iemand waarmee je het hebt over hoe kijk je tegen de dood aan. Niemand om die behoefte mee te delen. Dan valt het niet mee als je 87 bent”.

Ouderen vormen geen aparte groep omdat ze samen met de anderen een geheel vormen in de gemeente. Ook al kunnen ze niet meer fysiek in de dienst komen, door middel van de kerkradio horen ze er helemaal bij. In de Bijbel lezen we dat oud en jong samen bij de Sinaï staan (Exodus 19) om samen uit Gods hand de wet te ontvangen. Dat ze samen de muren van Jeruzalem inwilden (Nehemia 12). In de tempel komt oud en jong samen (Mattheüs 21:15 en Lukas 2:27,37).

Aan de andere kant zijn ouderen wel een aparte groep in de gemeente omdat ze van andere leden verschillen door hun leeftijd, hun levenservaring, hun beperkingen en mogelijkheden. Daarom is het goed om specifieke aandacht te hebben voor ouderenpastoraat.

Ouderen zijn opgegroeid in anderen kerkelijke jaren en een ander kerkelijk klimaat dan de jongere generaties in de gemeente. Velen moesten al vroeg hard werken. Zij zijn niet opgegroeid in een cultuur waar alles openlijk wordt besproken. De dominee en de ouderling stonden op een voetstuk. Aan hen werd (te) veel gezag toegekend. Je viel hen niet lastig met je problemen en de dingen die je bezig hielden. Kerkgang, zondagschool en catechese waren een vanzelfsprekendheid. Het kerygmatische model werd in het pastoraat toegepast. Het geloof van ouderen heeft een lange geschiedenis, met diverse fasen daarin. Fasen van veranderingen, verdwijnen van geloof, verdieping en/of vervlakking van geloofsleven, traditionele aspecten die verdwenen of veranderden. Soms kwam er een andere manier van geloven. Men heeft twisten meegemaakt in kerk en gemeente en zelfs scheuringen daarin. Dit geldt voor de groep ouderen in het algemeen. Op het individuele vlak geldt dat elke oudere hierin een unieke persoonlijke weg heeft afgelegd.

Ouderenpastoraat is bijzonder gemaakt. Dit is positieve discriminatie. Veel ouderen zijn nog actief. Er is iets voor ouderenpastoraat te zeggen, noem het “een beperkt ja”. Dat “beperkte ja” is er, omdat er vaak bij ouderen bijzondere omstandigheden zijn: ziekte, handicap, opgenomen in ziekenhuis of tehuis, een overlijden in hun omgeving. Zojuist genoemde zaken zijn redenen voor een bezoek, niet de leeftijd. Ouderen vallen daarom onder het “gewone pastoraat” in de gemeente. De reden van het bezoek is dan ook: “omdat u lid bent van de gemeente”. Een goede pastor is er voor alle leeftijden (Lindijer, 1999).

Het wat kunnen betekenen voor anderen is een van de vier dingen die horen bij het goed “in het levenseinde” staan, naast een dagelijkse structuur, sociale contacten en het innemen van hun plaats in de samenleving (Andriessen, 1991,137). Daarnaast geeft de Bijbel ouderen de opdracht om jongeren te vertellen over geloof en het dienen van God (Psalm 71:17,18).

Bij pastoraat in de gemeente hoort dat anderen van oudere gemeenteleden pastoraat mogen ontvangen. Doordat ouderen voor hen bidden, dat jongeren van ouderen mogen leren wat het is om te geloven, God te dienen en om Zijn weg te gaan. Ouderen mogen anderen laten delen in hun levenservaring en levenswijsheden.

4. Begripsafbakening

Hervormde Wijkgemeente Oost te Elburg.

De Hervormde Gemeente Elburg behoort sinds 2004 tot de Protestantse Kerk in Nederland. Deze is ontstaan uit de samenvoeging van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Lutheranen. De Hervormde Gemeente is onderverdeeld in twee wijken. Wijk West, zij is verbonden met de Gereformeerde Bondsmodaliteit en Wijk Oost is verbonden met de Confessionele modaliteit. Opdrachtgever van dit onderzoek is de kerkenraad van Wijk Oost. Dit onderzoek is gehouden onder hen die behoren tot deze wijkgemeente.

Ouderen (75-plussers)

Dit onderzoek vindt plaats onder de 75-plussers, van de Hervormde wijkgemeente Elburg-Oost. Dat wil zeggen, onder hen die lid zijn van deze wijkgemeente. Ze behoeven niet perse binnen de grenzen van de burgerlijke gemeente te vallen, maar binnen de grens van de kerkelijke wijkgemeente. Alle gemeenteleden die ingeschreven staan bij deze kerkelijke wijkgemeente vormen samen het domein van dit onderzoek. Het maakt geen verschil of de respondenten kerkelijk meelevend zijn, dan wel de kerkdiensten bezoeken of beluisteren.

De gekozen 75-plus-lijn sluit aan bij het huidige pastorale beleid van deze wijkgemeente. Vanaf 75 jaar krijgen de gemeenteleden automatisch bezoek van een pastor, die hiervoor speciaal zijn aangenomen.

Behoefte

Het begrip behoefte veronderstelt dat men iets nodig heeft. Dat er een noodzaak is dat er “iets” komt. Dat “iets” is een soort “veronderstelde behoefte”. Behoeftte kun je ook definiëren als het bewustzijn van “wat men ontbeert”, een begeren naar wat “ontbreekt”. Dit bewustzijn is vaak “vooraf”, een weten. Hierbij gaat de ervaring een stukje verder: dan ervaart men de behoefte aan den lijve, of aan den geest. Behoeftte laat zich niet vertalen in “wat nodig is”. Heeft men ergens behoefte aan, omdat dat echt nodig is, of omdat men denkt en/of vindt dat men dat echt nodig heeft?

Dat een ieder de primaire behoeften nodig heeft is wel duidelijk. Geen water en voedsel lijdt tot de dood. De secundaire behoeften heeft men nodig om te kunnen leven en zich te hechten. Dan pas kan er besef komen van een God, van vragen naar God. Wil men een pastorale behoefte hebben, dan moet voldaan zijn aan de primaire en secundaire behoefte. Behoeften kunnen ook toekomstig zijn. Denk maar aan zaaigoed of aan voorzieningen voor de oude dag. Hieronder valt ook beleid beschreven voor de toekomst, in een beleidsplan.

Er wordt van uit gegaan dat de behoeften die in de antwoorden naar voren komen subjectief zijn, omdat de behoefte gekleurd wordt door de respondenten. Bij een persoonlijk antwoord komt altijd de eigen beleving mee. Men vertelt wat men ervaart en gevoelt.

Behoeftte kan zowel passief als actief zijn. Passief, dan wil men graag ontvangen. De vraag is dan van wie, wat en hoe. Actief, dan gaat het om geven. En is de vraag aan wie, wat en hoe wil men geven.

“Behoefte” in een onderzoek is het verschil ontdekken tussen de huidige en de gewenste situatie; tussen “hoe het is” en “hoe het zou moeten zijn”.

Pastorale

“Pastorale” is een bijvoeglijk naamwoord wat afgeleid is van pastoraat. Het woord “pastoraat” komt van het woord “pastor” en dat betekent “herder”. In het stukje hierboven is ook al het pastorale van de behoefte beschreven. Pastoraat is een breed en weids begrip, waar boeken vol over geschreven zijn. Op pagina 18 vindt u definities en dergelijke van pastoraat. In “Vitaler dan je denkt..!” (2009) denkt men bij pastorale behoefte aan “omzien naar elkaar” en “bemoediging in geloof”. Hoewel dat zeker tot pastoraat behoort, wordt hier pastoraal ingevuld naar vorm en inhoud, die gerelateerd zijn aan onderwerpen die spelen bij ouderen. Vormen als een-op-een pastoraat of groepspastoraat. Maakt het uit door wie die pastorale behoefte vervuld wordt en welke inhoudelijke pastorale behoefte is er? Thema’s als rouw(verwerking), mensen om hen heen die wegvallen, als het lichaam en gezondheid hen in de steek laten, eenzaamheid, verzoening en geloofszekerheid kunnen spelen bij (oudere) gemeenteleden. Zij kunnen de behoefte hebben om de zorgen over het (on)geloof van kinderen en kleinkinderen te delen. Om te praten over angst voor de dood en de dingen die hen bezighouden. Kortom: de behoefte om vanuit Woord, geloof, zingeving en spiritualiteit hun verhaal van en over het hele leven te vertellen. En de behoefte om hun verhaal te verbinden aan Gods verhaal.

5. Methode

Vraagstelling:

“Wat is de pastorale behoefte van ouderen in wijkgemeente Elburg-Oost”?

- ✓ Wat is de pastorale behoefte van de ouderen?
- ✓ Is er verschil in de behoeften bij ouderen die wel en die niet de kerkdiensten (kunnen) bezoeken?
- ✓ Wat wordt er nu voor hen gedaan op het gebied van pastoraat?
- ✓ Zijn er welkome aanvullingen als het gaat om de pastorale behoeften?
- ✓ Kunnen ouderen elkaar iets bieden met betrekking tot hun pastorale behoeften?

Om de beleving en/of betekenisgeving van de onderzochten te achterhalen en om de geïnterviewden te stimuleren om actief en creatief na te denken over ouderenpastoraat, wordt het een kwalitatief onderzoek. Waarin een literatuuronderzoek is opgenomen. Mede daardoor is het een beschrijvend onderzoek. De interviews zijn (half)gestructureerd.

5.1 Respondentenselectie

Het veld van dit onderzoek is de Hervormde Wijkgemeente Elburg-Oost. De populatie of ook wel het domein, wordt gevormd door gemeenteleden die behoren tot de Hervormde wijkgemeente Elburg-Oost én op 15 mei 2011 75 jaar of ouder zijn. Uit dit domein, deze populatie, komt een deelverzameling, een steekproef. De kenmerken of variabelen van deze steekproef zijn: ingeschreven op 15 mei bij wijkgemeente Oost van de Hervormde gemeente te Elburg en op die datum 75 jaar of ouder zijn. Door middel van een uitdraai staat deze populatie zwart op wit en was er een steekproef mogelijk.

Als we uitgaan van een steekproefmarge: 5%, een betrouwbaarheidspercentage van 99% op een populatie van 162, met een verwachte uitkomst van 99 %, is de steekproefgrootte 23. Zou de steekproefmarge 5,8 % zijn, dan is de grootte 18.

Daarnaast is er nog de populatie, het domein dat gevormd wordt door leden van het netwerk van de geïnterviewden: (sleutel)informanten, die geïnterviewd worden om informatie te verkrijgen over de populatie uit het onderzoeksveld. Ook uit dit domein is er een deelverzameling met als criteria: op 15 mei moeten ze behoren tot het netwerk van het eerstgenoemde domein.

Het holistische aspect van dit onderzoek komt naar voren in het kijken naar de wijk en de rol van ouderen daarin. Dat er gekeken wordt naar wat er voor ouderen gedaan wordt. En dat, naast de ouderen zelf, het netwerk van ouderen betrokken wordt bij dit onderzoek. Het was de bedoeling om het beleidsplan ook hierin te betrekken, maar deze was op het moment van dit onderzoek nog in ontwikkeling.

5.2 Operationalisatie

Vanuit stage en literatuur zijn de sets concepten ontstaan (bijlage II). En vanuit de deelvragen zijn de sets respondenten (ouderen en hun netwerk) voortgekomen. Interviews zijn er gehouden met de ouderen en met personen uit hun netwerk. Dat netwerk is opgedeeld in “privé”, met daarin kinderen van de geïnterviewden. Deze waren bekend vanuit de stage. Het andere netwerk wordt gevormd door de “professionals”. Denk hierbij aan de huisarts, de mantelzorg, verzorgende. Daarnaast is er de set van de “statistische gegevens”, zoals man/vrouw, burgerlijke staat, leeftijd.

Bij de sets concepten is pastoraat opgesplitst naar inhoud, de vorm, leverancier, locatie en behoefte. Als het gaat over de inhoud, werden de meeste aspecten aangereikt door de literatuurstudie en de praktijk van de stage. Geloofs zekerheid en Heilig Avondmaal kwamen door de stage specifiek naar voren. De vorm gaat over groeps pastoraat, kerkdienst en een-op-een gesprekken. Bij leverancier kunt u denken aan dominee, pastoraal medewerker, ouderling. Bij “locatie” wordt gevraagd naar een goede plek voor pastoraat. “Behoeft e” is opgesplitst in “passief” (ontvangen) en “actief” (geven). Hoewel men bij een interview meestal geen gestructureerde vragenlijst gebruikt, was het toch goed om een operationalisatie los te laten op deze concepten. Zodoende werd aan de hand van deze concepten de topiclijst gemaakt. Om zo van te voren helder te hebben welke onderwerpen aan de orde moeten komen tijdens de interviews. Zodoende is het niet een “vrije-attitude-interview” geworden, maar meer half gestructureerde interviews. Hiervoor is gekozen om de mogelijkheid te hebben om te kunnen doorvragen.

De lijst met interviewvragen vindt u in de bijlage III en IV: eerst de vragenlijst voor de ouderen en daarna de lijst voor het netwerk. Ook is gelet op de volgorde van de vragen. Het begint met een paar eenvoudige vragen naar feiten, zoals leeftijd en burgerlijke staat. Met de laatste twee vragen wordt het interview afgebouwd. Vraag 12 (*Ik ben aan het eind van dit gesprek gekomen. Heeft u nog iets gemist of wat toe te voegen?*) is bedoeld als “veegmachine”: men kan daar vertellen wat men nog kwijt wil. De laatste vraag is vooral de “afbouwvraag”: *Wat vindt u ervan dat ik voor dit onderzoek met u en andere ouderen een gesprek heb en uw vraag naar uw wensen op gebied van pastoraat?*

Met deze lijst heb ik met twee ouderen (een man en een vrouw) apart een proefinterview gehouden. Deze zijn gewoon meegenomen in het geheel van de analyse. Naar aanleiding van deze twee proefinterviews heb ik de lijst met interviewonderwerpen aangepast en er cursief enkele vragen bijgezet. Een voorbeeld van zo’n (aangepaste) vraag: *“Wat is volgens u pastoraat? Wat valt voor u onder pastoraat? Wat denkt u wat onder pastoraat valt? Zijn er geloofsvragen/vragen, zorgen of bepaalde dingen die u bezighouden?”* Het bleek namelijk dat men de vragen soms moeilijk vond of geen antwoord wist. Daarom zijn de onderwerpen en de vragen aangevuld om het doorvragen gemakkelijker en eensluidend te maken. In de vervolginterviews bleek dit te werken.

Tijdens de interviews werd gebruik gemaakt van een *voice-recorder*. Mede door de reservebatterijen die onderdeel uitmaakte van de “interviewuitrusting”, zijn alle gesprekken goed opgenomen.

Dan nog iets over de rol van de onderzoeker. De afspraken met de geïnterviewden werden telefonisch gemaakt. Bij het uitleggen van het doel van het interview werd er een lichte nadruk gelegd op het woord “gesprek” of “een bezoek brengen om over pastoraat te praten”. De interviewer zocht de ouderen en hun netwerk op in hun eigen situatie. Voor en tijdens de interviews was de onderzoeker zich er van bewust, dat de opmerkingen vooraf niet te persoonlijk mochten zijn. Dat er een goed mix van afstand en nabijheid moest zijn. Afstand als een “onbevangen en onpartijdige” interviewer. Nabij in de zin van vertrouwen winnen om open en eerlijke antwoorden te krijgen.

5.3 Procedure

Het onderzoek is beschreven en aangekondigd in het kerkblad van de wijkgemeente. Zodat ouderen niet verrast hoefden te zijn als men een afspraak met hen wilde maken voor een interview.

De steekproef is getrokken vanaf de lijst waarop alle ouderen van vijfenzeventig jaar en ouder staan en die behoren bij de Hervormde Wijkgemeente Elburg-Oost. Deze lijst is uitgedraaid op straatnaam en die staan op alfabetische volgorde. Daarmee werd uitgesloten dat een echtpaar beiden gevraagd zouden worden voor een interview. Door het op straatnaam uitdraaien vergrootte de kans dat er zowel uit de oude Elburgse wijken als uit de nieuwste wijken respondenten zouden komen. Ook was zo de kans aanwezig dat er zowel respondenten uit de steekproef kwamen die zelfstandig wonen en zij die in het verzorgings- of verpleeghuis wonen. Deze laatste groep woont dan in dezelfde straat of op het zelfde adres.

Elk zesde op de lijst werd getrokken en het resultaat was 32 namen en adressen. Toen die voorzien waren van een identificatiecode, bleek dat de lijst respondenten verrassend evenredig was. 20 vrouwen en 12 mannen: een goede afspiegeling van de populatie. Een goede verdeling over de secties, over “oud en nieuw Elburg”, over thuiswonend en verzorgingshuis. Mooie verdeling over zeventigers, tachtigers en negentigers; variërend van 75 tot 95 jaar. Bij alle adressen is een telefoonnummer gezocht. Van 25 respondenten lukte dat; van 7 was het telefoonnummer niet te achterhalen. Met die 7 is contact gezocht door meerdere keren bij hen langs te gaan. Bij één resulteerde dat in contact, maar niet in medewerking aan een interview. Van de 25 (met telefoonnummer) wilden er 2 niet meewerken. Als reden gaven zij op geen binding met de gemeente te hebben. 2 respondenten waren door dementie niet in staat om medewerking verlenen. Met 1 respondent is er drie maal een afspraak gemaakt en drie keer werd er niet opengedaan of kwam het interview niet meer uit. Door overlijden verviel bij 2 respondenten de mogelijkheid voor een interview. Zo bleven er 18 over die geïnterviewd zijn.

Dan naar het netwerk van familie. Van 4 respondenten (2 mannen en 2 vrouwen) zijn kinderen benaderd voor een interview (2 dochters en 2 zonen). Dit leverde de mooie combinatie op van vader-dochter, vader-zoon, moeder-zoon, moeder-dochter. In één geval is er aan de respondent gevraagd om een naam en telefoonnummer van zoon, de anderen zijn door de onderzoeker zelf opgezocht. In het netwerk van professionals zijn bezoeken afgelegd om interviews op te nemen, bij iemand van Stichting WIEL (Welzijn in Elburg). Zij is van het steunpunt mantelzorg en van het ouderenwerk. Bij een verzorgende die in de thuiszorg werkt en als wijkverpleegkundige. En bij de voorzitter van de bezoekencommissie van de Hervormde Vrouwendienst. De twee huisartsen gaven, na telefonisch contact, aan de interviews per mail te willen doen. Dit zijn daarom de enige interviews die alleen op papier staan en waarvan geen bandopname is.

Voor aanvang van alle interviews is uitgelegd wat precies de bedoeling was: dat de opname alleen voor dit onderzoek gebruikt wordt en na definitieve rapportage uitgewist wordt. Ook werd uitgelegd hoe de anonimiteit gewaarborgd is. Namelijk dat elk interview een nummer, een identificatiecode krijgt en dat nummer, die code correspondeert met de respondent op de uitdraai die voor de steekproef is gebruikt. Alleen de docent methodologie en de onderzoeker hebben inzage in die lijst. Na (de opname van) het interview zijn deze letterlijk uitgewerkt, uitgetypt in “word”. Daarna zijn deze uitgewerkte interviews allemaal opgeschoond, dat wil zeggen, ontdaan van alle “euhs en ah’s” en dergelijke.

Bij achttien interviews was het verzadigingspunt bereikt. Dat komt overeen met de theorie van een onderzoek met een specifieke probleemstelling. Er kwamen geen antwoorden die iets nieuws brachten; inhoudelijk kwamen dezelfde dingen naar voren.

De vraag was of dit het definitieve verzadigingspunt zou zijn. Of er wat betreft de inhoud van pastoraat voldoende gevonden is om een goede analyse te kunnen doen. Als zou blijken dat de dataverzameling op dit punt van inhoud onvoldoende zou zijn, zouden er nog meer interviews gedaan worden. Deze onzekerheid kwam doordat de onderzoeker op inhoud van pastoraat het vaakst moest doorvragen. Door de intuïtie was dit nog diffuus, maar bij het analyseren werd al snel duidelijk dat er op het gebied van inhoud genoeg data verzameld was.

5.4 Analyse

De interviews zijn gelezen of men deze voor het eerst zag. Als een soort creatief proces, waarbij de data “zin voor zin geproefd” zijn. Daarbij zijn bijzondere en opvallende zinnen gearceerd en is er gekeken naar wat de respondent nu echt zegt.

De volgende analysestap bestond uit het labelen van alle zinnen tekst uit de uitgewerkte interviews. De eerste zes labels waren die van leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, kerkbezoek en kerkradio. De andere labels gingen over leverancier, inhoud, vorm, locatie, actief, afronding. Dit was conform de (volgorde van) topics van het interview. Toen bleven er nog zinnen over die niet bij de andere labels ondergebracht kunnen worden en daarom het label “overig” kregen.

Frequentie staat bij de concepten onder “vorm”. Gaandeweg de interviews, de uitwerking en de analyse kreeg dit meer nadruk, meer belangrijkheid, een eigen kleur en daarom een apart label. De Hervormde Vrouwen Dienst staat in de concepten onder “leverancier”. Tijdens de interviews werd dit orgaan vaak genoemd, maar juist niet als en bij pastoraat. Vandaar een aparte label.

De tekst van de label “inhoud”, is ook onderverdeeld in “spontaan”, “na opsomming of doorvragen” en “dingen die bezighouden”. Hierbij is gekeken of de antwoorden op de vraag naar de inhoud van pastoraat spontaan zijn gegeven. Of dat de onderzoeker, als er geen antwoord kwam, een opsomming heeft gegeven of heeft doorgevraagd. Hierbij zat meestal ook de vraag over “wat de geïnterviewden bezighoudt”. Aan de spontane antwoorden is in de analyse meer waarde toegekend.

Bij de volgende analysestap is er per respondent en dan per label een samenvatting gemaakt. Hierbij is het hele uitgewerkte interview betrokken voor een goede interpretatie van elke respondent. Hierbij zijn de labels “frequentie”, “leverancier” en “overig” (voor zover de tekst met de twee voorgaande labels te maken had) samengevoegd. Respondenten maakten bij “overig” regelmatig een opmerking die te maken had met frequentie en leverancier. Gaandeweg de analyse bleek dat de antwoorden op locatie en vorm nauw met elkaar verweven zijn. Daarom zijn deze op dit moment van de analyse samengevoegd.

Tijdens de analyse viel het op dat antwoorden en kwesties die bij een eerdere vraag “horen”, bij een latere vraag pas komen. Een voorbeeld: de vraag met betrekking tot de frequentie van de pastorale bezoeken; respondent antwoord: “goed, vind ik prima”. Bij de vraag of zij verder nog iets kwijt wil, is het antwoord: “een keer in de acht, negen maand vind ik een beetje weinig”.

Al deze gedane analyses zijn als het ware over elkaar heen gelegd om tot een analyse te komen die de deelvragen beantwoord. Hierbij zijn ook bij de inhoud “spontaan”, “na opsomming of doorvragen” en “dingen die bezighouden” over elkaar heen gelegd.

5.5 Betrouwbaarheid en validiteit

Validiteit en betrouwbaarheid zijn de maatstaf waaraan dit onderzoek voldoet. De opdrachtgevers kunnen daarom aan de slag met de resultaten, bijvoorbeeld voor het verbeteren van de eigen organisatie. De bruikbaarheid is daarom goed te noemen. Om die bruikbaarheid zo hoog mogelijke te

maken, is de opdrachtgever betrokken bij het onderzoek. Door middel van tussentijdse rapportage en mogelijkheden van feedback.

Validiteit wordt gewaarborgd door onder andere een goede vragenlijst en goede steekproef.

De steekproef is getrokken vanaf de lijst waarop alle ouderen van vijfenzeventig jaar en ouder staan en die behoren bij de Hervormde Wijkgemeente Elburg-Oost. Deze lijst is uitgedraaid op straatnaam en die staan op alfabetische volgorde. Daarmee werd uitgesloten dat een echtpaar beiden gevraagd zouden worden voor een interview. Door het op straatnaam uitdraaien vergrootte de kans dat er zowel uit de oude Elburgse wijken als uit de nieuwste wijken respondenten zouden komen. Ook was zo de kans aanwezig dat er zowel respondenten uit de steekproef kwamen die zelfstandig wonen en zij die in het verzorgings- of verpleeghuis wonen. Deze laatste groep woont dan in dezelfde straat of op het zelfde adres.

De getrokken respondenten vormen een mooie afspiegeling: 20 vrouwen en 12 mannen, van 75 tot 95 jaar. Uit oude en nieuwe wijken van Elburg. Wonend in verschillende secties. Thuiswonend en in een verzorgingshuis. Na de interviews bleek dat de ondervraagde respondenten varieerden van “heel erg kerkelijk meelevend” tot “niet kerkelijk betrokken”. Dat er actieve respondenten bij zaten en ook gemeenteleden die beperkt zijn door ziekte en ouderdom. Kortom, de steekproef is representatief en heel gevarieerd.

De steekproef is systematisch met een aselekt begin. En blind werd er iemand “geprikt”. Vandaar uit werd elk zesde gemeentelid op deze lijst werd getrokken. Precies de hele lijst “rond”.

Met betrekking tot het netwerk van de ouderen, daarop werd de clustersteekproef toegepast. Uit elke verschillende “groepen” is er iemand gevraagd. Alleen uit de groep huisartsen zijn er twee benaderd. De oorzaak hiervan is dat het contact leggen met de huisartsen erg moeilijk was. En de eerste huisarts niet direct zijn medewerking verleende. Ook kon er geen termijn waarop het interview zou plaatsvinden afgesproken worden. Om toch die groep uit het netwerk zeker te stellen is er een tweede huisarts benaderd. Achteraf bleek dat twee respondenten uit deze groep geen overbodige luxe was. De een deed het af met een korte mail. Omdat deze mail waardevolle informatie bevatte, zijn beide huisartsen als respondent gebleven. Een huisarts mag natuurlijk niet vertellen wie er bij hem in het computerbestand staan. Tijdens de stage en interviews werden de namen van deze huisartsen genoemd en daarom konden ze benaderd worden als het netwerk van ouderen.

De betrouwbaarheid en kwaliteit worden gewaarborgd door het gebruik van boeken die betrekking hebben op dit onderzoek. En door de begeleiding van de docent methodologie en de vakdocent pastoraat. Het onderzoek voldoet aan normen van het Hoger Beroepsonderwijs in Nederland. De gevolgde methode en stappen van dit onderzoek zijn benoemd en verantwoord. Proefinterviews zijn gedaan om de bruikbaarheid en betrouwbaarheid te checken. Op grond hiervan zijn er aanpassingen gedaan. De interviews zijn allemaal opgenomen en helemaal uitgewerkt. Deze documenten (ook de opnames) zijn bewaard zowel digitaal als op papier.

Tijdens de interviews was er alertheid met betrekking tot “gewenste antwoorden”. Voorbeelden hiervan zijn *“de dominee, pastoraal werker en ouderling hebben het al zo druk”; “ze kunnen niet met mij zitten, ze hebben al genoeg te doen”; “de frequentie van de bezoeken is wel goed” en even later: “ik woon hier nu 3 jaar en ik heb nog geen ouderling gezien”*. Als een geïnterviewde geen antwoord wist, is er wel doorgevraagd, maar hen niets in de mond gelegd.

Ook door triangulatie wordt de betrouwbaarheid verhoogd. In de vragenlijst is onder andere de vraag opgenomen of men nog iets kwijt wil. Daardoor kwamen er eerlijke antwoorden, in plaats van “gewenste”. Meerdere analyseprocessen zijn naast en over elkaar heen gelegd. Naast interviews heeft er literatuurstudie plaatsgevonden. Hierbij is data-triangulatie gebruikt: verschillende soorten van onderzoeksinformatie, gegevensbronnen zijn geraadpleegd.

Een onderzoeker en interviewer probeert zo objectief en onbevooroordeeld te zijn. Echter is zij geen robot, maar een onderzoeksinstrument en nooit helemaal blanco, omdat zij haar eigen achtergronden meebrengt. Een zekere mate van kleuring is daarom niet helemaal te voorkomen en kan voor een gedeelte doorwerken in de gegevens.

Fouten die op de loer liggen, zijn: de vraag verkeerd begrijpen, een luisterfout of een interpretatiefout. Tijdens de interviews is in de gaten gehouden of de vraag door de respondent goed werd begrepen. Onder andere door de vraag te herhalen, soms met andere woorden. Luisterfouten zijn voorkomen doordat de gesprekken werden opgenomen. De verschillende analyses maken de kans op interpretatiefouten kleiner.

Aantekeningen en logboek waren hulpmiddelen om zoveel mogelijk vergissingen buiten te sluiten.

Peer examination (beoordeling door een ander dan de onderzoeker) en *peer assessment* (dat er iemand anders meeleeft) hebben plaatsgevonden. Daarnaast is er *peer-consultation* toegepast door regelmatig advies in te winnen bij een collega-klasgenoot en anderen. Zo'n meelezende collega houdt je scherp en oplettend, naast de steun die ze geeft.

Dit onderzoek is herhaalbaar, maar of van dezelfde resultaten sprake zal zijn? De beleving van de geïnterviewde gemeenteleden staat centraal. Op andere momenten in de tijd kan deze beleving anders zijn. Dat kan door veranderde omstandigheden en/of door een andere beleving bij henzelf. Het kan ook zijn dat er andere dingen spelen in de gemeente en/of dat daar andere ervaringen zijn opgedaan.

Bij een kwalitatief onderzoek zoals dit voor Wijkgemeente Elburg-Oost is het aan de ene kant niet nodig dat de conclusies generaliseerbaar moeten zijn. Omdat de context bij een ander onderzoek verschillend zal zijn (bijvoorbeeld dit onderzoek in een andere wijkgemeente met andere respondenten). Aan de andere kant zijn de conclusies wel generaliseerbaar. En kan men stellen dat het gaat om het luisterend oor en dat kerkelijk werkers dat pastoraat kunnen bieden. Dat men niet alleen de wijkpredikant verwacht voor pastorale bezoeken.

Door de aselecte steekproef van de oudere respondenten is generalisatie wel nagestreefd in dit onderzoek.

5.6 Eindresultaten

5.6.1. Resultaten

Leeftijd			Geslacht		Burgerlijke staat	
74-80	81-89	90-96	man	vrouw	gehuwd	weduwe/weduwenaar
8	8	2	7	11	8	10

De wekelijkse kerkdiensten worden door 8 van de 18 bezocht. De meest voorkomende reden om niet naar de kerk te gaan is gezondheid in combinatie met leeftijd. Van de 18 hebben er 6 kerkradio. Luisteren via internet deed geen van de geïnterviewden. De 12 die geen kerkradio hebben, zijn onder te verdelen in de groep die nog naar de kerk gaat/kan en zij die op zondag "Nederland Zingt" kijken of de kerkdienst van de Lokale Omroep Elburg beluisteren.

Oudere gemeenteleden brengen begrip op voor de drukbezette predikant, pastoraal werkers en ouderlingen. De pastoraal werker komt één keer per jaar, na de verjaardag. Wat betreft de ouderlingen: dat verschilt heel erg per ouderling. De wijkpredikant bezoekt de kerkradioluisteraars en zij die 90 jaar en ouder zijn. De geïnterviewde ouderen geven op vier na, een voldoende tot prima.

"Als je boven de 90 bent, komt de dominee, dus die verwacht ik nog."

Het overgrote merendeel denkt niet meer actief iets voor anderen te kunnen betekenen. De leeftijd is bij allen de reden. Vaak hebben ze van alles gedaan in de gemeente. Bij het doorvragen komen wel dingen naar voren waarin ze nog iets voor anderen betekenen.

Hun behoeften, zorgen en de dingen die hen bezighouden maken ze niet bespreekbaar. Daarin zijn ze niet actief. Redenen die genoemd worden zijn dat de wijkpredikant, de pastoraal werkers en ouderlingen druk zijn en hun aandacht over velen moeten verdelen. Ze durven het niet bespreekbaar te maken en hebben dat ook nooit geleerd; ze kunnen deze dingen niet of niet goed verwoorden.

"In een klein of groter groepje, nee, daar ben ik veel te bescheiden voor, dat durf ik niet".

Als ik van mijn jeugd af aan gewend zou zijn in een klein groepje met elkaar over dingen te praten, ja! Dan was het heel wat anders, natuurlijk"

Voor een groot deel van de geïnterviewden is de persoon van de wijkpredikant onlosmakelijk verbonden met pastoraat, vooral de manier waarop hij in de kerkdiensten voorgaat. Het kwam regelmatig naar voren dat men het jammer vindt dat hij zo weinig preekt in hun wijkgerichte kerkdiensten. Men geniet ervan als hij spontaan een keer bij de koffieochtend binnenloopt en de 50plus-kring leidt.

"Dat hoor ik het liefste, dat ze een Bijbelgedeelte goed uitleggen."

"Jammer dat de wijkpredikant zo weinig preekt, maar hooguit een keer per zondag."

“‘ Koffiemorgen ... en toen kwam de doemenee ook zo binn’n en hef e een poossien bie ons ezeten, enne, o enne, da vink zo leuk!

Is de pastorale behoefte anders bij echtparen of bij alleenstaanden? De keus van de één kan een belemmering vormen voor de ander. Als de een wel naar een kring zou willen en de ander niet, blijven ze als echtpaar beiden thuis. Als de een behoefte heeft aan een pastoraal gesprek en de ander dat niet wil, is de kans heel groot dat er niet om zo’n pastoraal gesprek wordt gevraagd. En soms is een pastoraal bezoek daarom zelfs ongewenst. De behoefte aan pastoraat lijkt minder bij echtparen doordat ze nog samen kunnen praten, ook over een Bijbelgedeelte, dat ze samen kunnen bidden en samen dingen als verdriet en rouw kunnen delen. De eenzaamheid lijkt minder. Een alleenstaande wiens kinderen niets meer hebbe met geloof en kerk, kan niet meer diepgaand praten over geloof. Temeer omdat hun wereldje steeds kleiner wordt en/of klein is. In dit onderzoek lijken alleenstaanden duidelijk meer behoefte te hebben aan pastoraat/pastorale gesprekken, dan zij die samen zijn.

Gezinsdiensten hoeven niet voor ouderen. Jongeren staan daar anders in. Citaat: *“die (Engelstalige) liedjes zijn fantastisch voor hen, maar niet voor ons. Dat “hopsa-gedoe” is goed voor de jeugd, maar voor ouderen zit daar weinig herkenbaars in. Voor jongeren wordt alles gedaan en niet dat ze voor de ouderen niets doen, maar ik vond dat de ouderen wel een beetje in de steek gelaten werden”*. Ouderen zijn over het algemeen opener geworden, maar spreken zich niet echt uit. Dat is ook moeilijke voor hen en dat hoort misschien wel bij hun generatie.

De sociale contacten van ouderen zijn en worden steeds minder. Door ziekte en overlijden. Maar ook in de kerk zien en spreken ze minder mensen, doordat ze niet gewend zijn om voor en na de dienst met anderen te praten. Ze gaan vaak “erin en eruit”. Maar ook zijn er weinig leeftijdgenoten die (nog) naar de kerk gaan, zodat ze die niet ontmoeten.

“Luisterend oor” werd nooit spontaan genoemd door geïnterviewden. Als er specifiek naar gevraagd werd, werd er unaniem gezegd dat men daar niet bekend mee is en niet weet wat het is en/of inhoud. Toch staat dit vermeld in elke editie van “Contact”, met telefoonnummer en al. De Hervormde Vrouwendienst wordt heel erg gewaardeerd. Geassocieerd met een bloemetje met verjaardag, Kerst en Pasen, met een aardige mevrouw die regelmatig op bezoek komt. Eén geïnterviewde vond het bij pastoraat horen. Voor de anderen valt het absoluut niet onder pastoraat, hoe gewaardeerd ook. Dat klopt met het beeld dat de vrouwen komen voor een sociaal contact, voor een gesprekje en gezelligheid, een fijne middag. En er niet per definitie over geloof en God wordt gesproken.

“Een luisterend oor, dat moeten de pastors wel hebben, ik denk dat mensen graag gehoord willen worden, oplossingen bieden is niet het meest aangewezen, maar ik denk dat het luisterend oor, dat dat zo belangrijk is.”

Als het gaat over de inhoud van pastoraat en men “spontaan, na opsomming of doorvragen en dingen die bezighouden” over elkaar en naast elkaar legt, komt het volgende naar boven: Een luisterend oor is vaak als spontaan antwoord gegeven, maar ook bij het doorvragen scoorde dit hoog. Dit is dé belangrijkste behoefte. Aandacht en belangstelling van de kerkenraad en pastorale werkers in de vorm van bezoek en gesprek is een behoefte van veel ouderen. En dit geldt zeker als er moeilijkheden zijn, er eenzaamheid is en er geloofsvragen zijn. Op de vraag wat hen bezighoudt, komt vaak als antwoord dat dingen met betrekking tot geloven hen bezighouden. Voorbeelden hiervan zijn vragen rondom (het niet aangaan aan) het Heilig Avondmaal en over het levenseinde. Er is angst voor de dood en voor het oordeel wat dan volgt. Geloofs(on)zekerheid. Dit laatste scoort erg

hoog. Zorgen over (klein)kinderen houdt hen bezig, vooral als deze niet (meer) geloven en met de kerk gebroken hebben. Ook in de stage kwamen deze dingen waarmee men zit naar voren.

“Zoon is helemaal afgefallen van de kerk; dat is juist zo moeilijk dan, en dan gaan ze hun eigen weg.”

“Ja, als je ouder wordt, krijg je natuurlijk andere dingen, dan dat je jong bent, dan denk je over andere dingen na. Je weet dat het een keer aan het end is natuurlijk...”

“Zo”n gesprek over het Heilig Avondmaal, dat houdt me wel bezig, mijn vader en moeder zeiden daar ben ik nog niet goed genoeg voor en dat neem je als kind mee; ik durf er niet aan, ik ben bang dat iedereen mij aankijkt.”

“Zij was zo bang voor de dood! En ik dacht: kan haar nou niemand zeggen dat het fijn is waar je naar toegaat, dat je er niet bang voor hoeft te zijn?”

Eén bezoek per jaar of twee jaar doet aan deze behoeften, angst en zorgen geen recht. Tijdens de stage is duidelijk geworden dat gemeenteleden niet uit zichzelf contact zoeken voor een pastoraal gesprek. Ook ouderen pakken hier niet de telefoon voor, temeer omdat ze weten dat iedereen zo druk is. Het verhaal van hun zorgen en hun angst, het verhaal van hun geloof en hun leven komt naar boven/buiten na/bij een luisterend oor.

De kerkdienst en dat er met hen gebeden wordt, voorzien in grote behoeften en dat geldt ook voor Bijbel lezen en het praten daarover. Anders gezegd: Het Woord en een stukje uitleg daarvan.

De bezoeken/gesprekken moeten persoonlijk zijn (van hart tot hart) en ook over het gewone dagelijkse leven gaan.

Bij de spontane antwoorden komt ook “het verhaal kwijt kunnen” vier maal naar voren. En dat een bezoek bij ziekte, rouw, bijvoorbeeld, erg op prijs wordt gesteld.

En het belang van zondagschool, catechese en jeugdwerk: immers al doende leert men. Wel benadrukken de geïnterviewden het belang om hieraan gevolg te geven in bijvoorbeeld kringwerk. Het kerkblad “Contact” is voor hen een belangrijke schakel met de gemeente en met anderen en een bron om met elkaar mee te kunnen leven.

Vier respondenten omschrijven pastoraat spontaan als “alles wat met de kerk te maken heeft”.

Geïnterviewden benoemen dat het initiatief van pastoraat bij de kerkenraad ligt. Dat heeft niet alleen te maken met de gewoonte dat je zelf als gemeentelid pas pastoraal contact zoekt als er iets ergs aan de hand is, maar ook met het feit dat sommigen niet (meer) in staat zijn om zelf contact te zoeken voor een pastoraal bezoek.

En er een behoefte aan persoonlijke, individuele aandacht, omdat ieder mens uniek is, en zijn geloof, zijn ziekte/ziek-zijn anders beleeft.

Bij doorvragen hoort vermanen ook bij pastoraat, mits daar een reden voor is en vindt men bekering en de interkerkelijke ouderenmiddag ook bij pastoraat horen. Ook wordt door geïnterviewden gezegd dat de leeftijd niet alleen het criteria mag zijn, maar vooral het aan huis gebonden zijn.

Als het gaat over de dingen die de geïnterviewden bezighouden, worden er nog twee aanvullingen genoemd: het praten over thema’s zoals islam en dat een vrouw als pastoraal medewerker een welkome aanvulling is.

Bezoek is op lange winteravonden extra welkom.

Het maakt niet uit of de wijkpredikant of de pastoraal werker komt. De ouderling is ook prima.

Er is duidelijk behoefte aan een-op-een pastoraat. Zeker als men oud is, is dit al inspannend genoeg.

“Ik denk dat een-op-een over het algemeen goed aanslaat, omdat mensen dan makkelijker iets over zichzelf kwijt willen dan in een groep.”

“Ik denk dat oudere mensen het een-op-een willen, omdat ze het anders gewoon niet goed meer oppakken allemaal.”

Nu is er door karakter, door ouderdom en ziekte, door het niet gewend te zijn, door (faal)angst geen behoefte (meer) aan een kring. Vroeger zou dat een optie zijn geweest, na bijvoorbeeld de catechese. Dit terwijl anderen rondom hen, de ouderen dit juist zo zouden gunnen, om samen met anderen hun geloofsvragen te bespreken, samen te bidden, zingen en Bijbel te lezen.

“Groepje of kring: zij heeft er, denk ik, geen behoefte aan; daar kijken wij meer tegenaan, denk ik. En als je het niet hebt, niet kent, mis je het ook niet. Maar als ze het zou hebben, gaf dat misschien nog iets verlichting”.

De weeksluitingen in verzorgingshuizen voorzien in een behoefte. Pastoraat ontvangen kan in de kerk (kerkdienst), verzorgingstehuis of thuis (kerkradio en pastoraal bezoek).

Hun behoeften, zorgen, de dingen die hen bezighouden maken ze niet bespreekbaar. Daarin zijn ze niet actief. Redenen die genoemd worden zijn dat de wijkpredikant, de pastoraal werkers en de ouderlingen druk zijn en hun aandacht over velen moeten verdelen. Ze durven het niet bespreekbaar te maken en hebben dat ook nooit geleerd; ze kunnen deze dingen niet of niet goed verwoorden.

“Wat is de pastorale behoefte van ouderen in wijkgemeente Elburg-Oost”?

Opgedeeld in de vragen:

- ✓ Wat is de pastorale behoefte van de ouderen?
- ✓ Is er verschil in de behoeften bij ouderen die wel en zij die niet de kerkdiensten (kunnen) bezoeken?
- ✓ Wat wordt er nu voor hen gedaan op het gebied van pastoraat?
- ✓ Zijn er welkome aanvullingen als het gaat om de pastorale behoeften?
- ✓ Kunnen ouderen elkaar iets bieden met betrekking tot hun pastorale behoeften?

5.6.2. Beantwoording van de deelvragen.

Is er verschil in de behoeften bij ouderen die wel en die niet de kerkdiensten (kunnen) bezoeken?

Wat betreft de frequentie, zijn de kerkgaande gemeenteleden op 1 na tevreden; bij gemeenteleden die, om welke reden dan ook, niet naar de kerk gaan of kunnen is er minder tevredenheid.

Als het gaat over wie er pastoraat verleend, dan is er onder de kerkgangers maar 1 echt tevreden gemeentelid. Onder hen die niet gaan, zijn er meerdere respondenten tevreden. Opvallend is dat de mensen die niet de wijkpredikant op bezoek krijgen veelal ontevreden zijn, terwijl zij dat niet expliciet uitspreken of benoemen. Zij lijken een gewenst antwoord te geven in de trend van: “de dominee is zo druk, veel gemeenteleden en ouderlingen zijn druk en zij hebben ook nog een baan”. De omgeving van de geïnterviewden is minder tevreden over het bezoekwerk.

“Dat vindt ze een fijne man, maar ja, die komt 1 keer in het jaar!! Als zo’n persoon wat vaker zou komen krijgen ze een iets vertrouwender band.”

Er lijkt geen verschil tussen beide groepen als het gaat om de vorm. De kerkdienst is de hoofdmoot en hun enige vorm met betrekking tot pastoraat. Daarom is voor hen de kerkdienst belangrijk. Het zijn vooral de “kerkgaanden” die behoefte hebben aan voedsel voor hun geloof en zij willen dat graag van de wijkpredikant. Een aantal voorbeelden worden genoemd. De 50pluskring. Maar ook de manier waarop de predikant het Woord brengt: begrijpelijk en ook het kindermoment valt erg bij de ouderen in de smaak. Hun behoefte is, dat de wijkpredikant vaker voorgeat dan nu. Bij het bezoekwerk wordt deze dominee minder gemist, maar bij deze vorm van pastoraat, namelijk de prediking, wordt hij wel gemist. De ouderen hebben de behoefte om (in de diensten) het Woord en het onderwijs daarover te horen van hun wijkpredikant.

Er is weinig animo voor een kring, om daar samen te bidden en Bijbelstudie te doen. Toch is er bij de helft van de ondervraagden wel een soort verlangen hierna. De belemmeringen om daadwerkelijk naar een kring te gaan zijn allereerst: hier moet je jong mee beginnen en daar niet meer mee beginnen als je oud bent. Ook vormen gezondheid en ouderdom nu een belemmering. Bij de ondervraagden speelt het wel of niet alleen zijn geen rol van betekenis, of het moet zijn dat men juist door de partner belemmerd wordt in het gaan naar een kring, omdat hij of zij daar niet van houdt. Als het gaat over kringen is er een verschil tussen de ouderen en hun netwerk. De laatste groep vindt en hoopt dat naar een kring gaan, bemoedigend kan zijn voor de ouderen. Vanwege het samen bidden, zingen en Bijbel lezen. Dat het een middel tegen eenzaamheid kan zijn, maar vooral om elkaar te helpen door te praten over hun geloofsvragen.

Ouderen vinden het kerkgebouw en thuis bij de kerktelefoon de plaatsen waar pastoraat plaatsvindt. Het verzorgingshuis wordt ook genoemd, maar dan vooral de zaal waar de zanguurtjes en weeksluitingen plaatsvinden. Kerkradioluisteraars willen graag het gezicht van de dominee zien. Het wordt daarom als prettig ervaren dat de wijkpredikant alle kerkradioluisteraars een bezoek brengt en dat hij hen tijdens de diensten erbij betreft. Opvallend is het dat van hen die niet naar de kerk (kunnen) gaan, er maar weinigen kerkradio hebben.

Opvallend is dat voor de geïnterviewden die naar de kerk gaan en/of kerkradio luisteren pastoraat te maken heeft met de kerk(dienst) en geloof. Zij betrekken pastoraat op hun persoonlijke leven. Degenen die niet met regelmaat naar de kerk gaan, beschrijven het als “een gebeuren in en van de kerk”. Wat afstandelijker. Zij vinden dat het pastorale bezoek betrekking moet hebben op hun dagelijkse leven.

Tijdens de afronding van de interviews komt de pastorale behoefte naar voren. Verstandelijk zegt men dat de jeugd de toekomst heeft en dat zij daarom veel aandacht in de gemeente verdienen.

Maar men beleeft dat ze als ouderen graag meer aandacht zouden krijgen en het fijn vinden om gehoord te worden. Een verschil tussen zij die wel of niet naar de kerk is op dit vlak niet te ontdekken.

Wat wordt er nu voor hen gedaan op het gebied van pastoraat?

De ouderen krijgen standaard een keer per jaar bezoek, rondom de verjaardag. Als ze 90 jaar of ouder worden komt de wijkpredikant. Tussen de 75 en 90 jaar krijgen ze de pastoraal werker op bezoek. De frequentie van de bezoeken van de ouderling verschilt heel sterk per ouderling.

“De ouderling is 1 keer geweest: die overloopt mij niet.”

“Ouderling is 1x geweest, ik woon hier nu 3 jaar”.

“Ouderling die komt minstens regelmatig: 2 keer in een jaar. Er zit nogal verschil in, de een bij de andere ouderling”.

“Wat de ouderling betreft: die zie je nooit eigenlijk en een pastoraal werker in keer in de 8 à 9 maand, vind ik eigenlijk een beetje weinig. Je kunt wel altijd bellen als er wat is, dat zegt de pastoraal werker ook altijd. Maar dat doe je niet zo gauw...”

Uiteraard is ook de kerkdienst voor de oudere gemeenteleden. Zij kunnen die meemaken in het kerkgebouw of via de kerkradio. Een kerkauto is op afroep voor hen beschikbaar. Een liturgie van bijzondere diensten wordt bezorgd bij alle kerkradioluisteraars. In de verzorgingshuizen zijn weeksluitingen: hierin rouleert de wijkpredikant mee. In een verzorgingshuis wordt een Bijbelkring verzorgd door pastoraal werker. De 50plus kring is er speciaal voor oudere gemeenteleden. Er zijn twee pastoraal werkers in dienst. Allebei voor vijftig procent. Naast wat kringwerk en ziekenbezoek zijn deze twee werkzaam onder de 75-plussers.

Als pastoraat ook “omzien naar elkaar” is, zou de Hervormde Vrouwendienst hier prima genoemd kunnen worden. Hoezeer deze vrouwendienst ook gewaardeerd wordt, de geïnterviewden, op een na, zijn van mening dat deze niet onder pastoraat valt. Dit zelfde geldt voor de koffieochtenden. In 2011 is er voor het eerst een kerstmaaltijd voor de ouderen georganiseerd, waar er naast samen eten ook samen gezongen werd.

Zijn er welkome aanvullingen als het gaat om de pastorale behoeften?

“Ze heeft meer behoefte aan pastoraat, maar zelf de telefoon durven pakken en bellen...misschien wel durven, maar ze ziet en hoort (het) niet goed.”

- Pastoraal bezoek rondom moeilijke dagen, bijvoorbeeld een jaar na het overlijden van een geliefde of na het overlijden van een volwassen kind.
- Niet alleen de leeftijd als criteria gebruiken, maar ook bijvoorbeeld het “aan huis gebonden zijn”.
- Dat in de toekomst een nieuwe wijkpredikant de prioriteit heeft om de kerkradioluisteraars te bezoeken.
- Omdat ieder gemeentelid uniek is, de frequentie van pastorale bezoeken meer afstemmen op het persoonlijke gemeentelid.

- Naast gezinsdiensten en jeugddiensten, een dienst samen voorbereiden met de “doelgroep ouderen”, inclusief hun liederenkeuze.
- De maaltijd met ouderen rondom Kerst herhalen als voorjaarsmaaltijd en straks als zomermaaltijd en herfstmaaltijd.....
- Kerkradio actiever aanbieden (bijvoorbeeld als de pastorale bezoeker dat signaleert dat men niet meer naar de kerk kan gaan).
- Er is behoefte aan meer bezoeken, zodat men bemoedigd wordt, ook door samen Bijbel te lezen en te bidden. En dat men kan praten over hun zorgen.
- Meer regelmaat in de bezoeken van de ouderlingen en minder verschillen daarin.

Kunnen ouderen elkaar iets bieden met betrekking tot hun pastorale behoeften?

Zijzelf beantwoorden de vraag ontkennend. Zij geven aan dat vroeger wel en veel te hebben gedaan, maar dat hun leeftijd dit niet meer toestaat. Bij het doorvragen komen wel dingen naar voren als samen naar de kerk gaan en/of elkaar daar opzoeken en bij elkaar gaan zitten. En een kaartje sturen naar mensen die zij kennen. Het kerkblad “Contact” is hiervoor, en voor het met elkaar meeleven, belangrijk. Bidden, de voorbede voor anderen en gemeente, wordt ook een aantal keren genoemd en een enkeling gaat bij andere ouderen op bezoek.

Hun behoeften, zorgen, de dingen die hen bezighouden maken ze niet bespreekbaar. Daarin zijn ze niet actief. Ze delen dat niet met anderen, om zo die ander en ook henzelf, te helpen en te bemoedigen.

5.6.3. Beantwoording van de hoofdvraag

“Wat is de pastorale behoefte van ouderen in rijksgemeente Elburg-Oost”?

De behoefte van ouderen is dat zij regelmatig pastoraal bezoek ontvangen, dat een luisterend oor heeft, zodat men vertrouwelijk kan spreken in een persoonlijk gesprek over fundamentele vragen die hen bezig houden. Deze behoefte is bij alle ouderen dezelfde.

Er is verschil in behoefte als het gaat over de inhoud van pastoraat. Op dit punt is er verschil tussen ouderen die wel en zij die niet de kerkdienst (kunnen) bezoeken. Voor hen die naar de kerk gaan en/of luisteren naar de kerkradio heeft pastoraat te maken met de kerk(dienst) en geloof. Zij betrekken het op hun persoonlijk leven. Degenen die niet regelmatig naar de kerk gaan en ook niet de kerkdiensten beluisteren, beschrijven pastoraat als een gebeuren in en van de kerk. Zij vinden dat het pastorale bezoek vooral moet gaan over hun dagelijkse leven.

De vragen en zorgen van ouderen hebben te maken met het staan in het levenseinde (“ouder worden, ben ik behouden, angst voor de dood en het oordeel”), met het Heilig Avondmaal, ziekte en met de kinderen.

Dit pastoraat moet geboden worden door de pastoraal werkers en de kerkenraad, inclusief de wijkpredikant. Bijbel lezen en bidden wordt hierbij erg op prijs gesteld door de ouderen. Voor velen van hen is de kerkdienst een belangrijk onderdeel van pastoraat.

5.7 Conclusies

“De pastoraal medewerker kan niet steeds komen, die moet ook andere mensen bezoeken. O, ik zou het helemaal niet erg vinden als hij meer tijd had, ik vind het wel leuk als er één komt hoor, ik ben ook wel vaak alleen”.

“De dominee, maar die is druk; de ouderling, die heeft een drukke baan en ze kunnen ze slecht krijgen”.

“(Zucht)....ze kunnen altijd niet met mij zitten.....”

Luisterend oor

Een luisterend oor is vaak als spontaan antwoord gegeven, maar ook bij het doorvragen scoorde dit hoog. Dit is dé belangrijkste behoefte.

Inhoud

Aandacht en belangstelling van de kerkenraad en pastorale werkers in de vorm van bezoek en een gesprek is een behoefte van veel ouderen. En dit geldt zeker als er moeilijkheden zijn, er eenzaamheid is en er geloofsvragen zijn, met betrekking tot geloofszekerheid, Heilig Avondmaal, het ouder worden, (angst voor) de dood, verlies en rouw, ziekte en (klein)kinderen.

Naast de behoefte van de kerkdienst is er grote behoefte aan een-op-een gesprekken. Dat er dan met hen gebeden wordt en dit geldt ook voor Bijbellessen en het samen daar over praten. De bezoeken en gesprekken moeten persoonlijk zijn (van hart tot hart) en ook over het gewone dagelijkse leven gaan.

Leverancier

Het is goed dat de wijkpredikant zelf de kerkradioluisteraars opzoekt, zodat zij zijn gezicht zien. Het is niet de behoefte van de ouderen dat hij als dominee nu overal op bezoek moet gaan. Respondenten maakt het niet uit of de wijkpredikant of pastoraal werker komt. De ouderling is ook prima. Wel is er de behoefte dat de wijkpredikant op zondag in de kerkdiensten en bij ouderenkring de herder en leraar is.

Frequentie

Op het gebied van tevredenheid over de frequentie van de pastorale bezoeken zit er een discrepantie tussen verstandelijke, gewenste antwoorden en de werkelijke behoefte. Dit laatste kwam in de interviews vaak in een later stadium naar boven bij de vraag naar de frequentie. In dit onderzoek kwam naar voren dat er een grote verschillen zijn wat betreft de frequentie van de bezoeken van de ouderlingen.

Gemeente

De ouderen hebben geen behoefte aan een gemeente waar alles om ouderen draait, maar aan een pastorale gemeente rondom hen, met ook oog voor hen. Een behoefte aan meer contact met gemeenteleden en kerkenraad. Ook al beoordeelt men de pastorale aandacht als voldoende, er is behoefte aan meer bezoeken. Tot zo'n zelfde soort conclusie komt ook Van de Hulst (2009,8).

Jong geleerd . . .

Ook al lijkt het op het eerste gezicht met de jeugd te maken hebben en niet met de ouderen: zondagschool, catechese en jeugdwerk zijn belangrijk met het oog op “later naar een kring gaan”. Hiervan geldt ook: “jong geleerd, oud gedaan”.

Een aantal ouderen gaf aan dat de jeugd ook wel erg belangrijk is en het lijkt net alsof het bij de geïnterviewden of/of is en niet en/en. De aandacht en het pastoraat welke de kerkenraad aan de ouderen geeft, betekenen immers niet dat men daardoor minder aandacht heeft voor de jeugd of voor andere doelgroepen.

5.8 Aanbevelingen.

“Pastoraat is dat de kerk mensen bezoekt en de contacten met hen onderhoudt. Dat ze oudere mensen niet laten zitten. Vooral als ze zelf niet meer kunnen en afhankelijk zijn”.

Criteria voor bezoek

Laat bij “het grijze goud” de leeftijd niet het enige criterium zijn om een jaarlijks bezoek te brengen. Maar breid dit uit met bijvoorbeeld de criteria “aan huis gebonden zijn” en “weinig contacten, al dan niet in combinatie met eenzaamheid”. Omdat iedereen uniek is, is het beter de frequentie van pastorale bezoeken meer af te stemmen op het persoonlijke gemeentelid. Het criterium van “bezoek rond de verjaardag” mag heroverwogen worden. Niet alleen omdat rond die vreugdevolle dag ook al de Hervormde Vrouwendienst komt. Maar ook omdat één bezoek per jaar niet de beste grond is voor een gesprek waarbij de oudere zijn zorgen vertelt of zijn angst deelt. Men kan zich afvragen of anderhalf uur per jaar recht doet aan iemands pastorale aandacht en een luisterend oor.

Beleidsplan

Neem in het beleidsplan standaard onder het hoofdstuk “pastoraat” een paragraaf op, met als titel “het grijze goud”. Het is goed om aandacht te besteden aan de vergrijzing die momenteel gaande is. De jongere ouderen van nu zijn straks de hoogbejaarden. In dat beleidsplan zou ook kunnen staan, dat er naast gezinsdiensten en jeugddiensten, ook diensten zijn die samen met de “doelgroep ouderen” worden voorbereid, inclusief hun liederenkeuze.

De kerkenraad mag de ouderen bevestigen in hun biddende taak: voorbede is heel belangrijk! Hen oproepen om te bidden voor de gemeente, voor hun omgeving en de wereld. Een lijstje met gebedspunten bij de ouderen bezorgen, via de kerkelijke post, is een mogelijkheid.

De ouderen kunnen ingezet worden, bijvoorbeeld als adviseur. Dat is niet alleen goed voor de gemeente, zo gaat ook de “knowhow” niet verloren. En kan men zijn voordeel doen met de ervaring van de ouderen. Betrek hen bij het doordenken van het ouderenbeleid.

Pastorale houding

Er mag van ieder gemeentelid een pastorale houding verwacht worden die doorwerkt in de praktijk, zodat ieder gemeentelid omziet naar de ander en bijvoorbeeld een oudere een bezoekje brengt. Drie uitspraken uit het onderzoek: *“Voor mensen met weinig familie of weinig contacten, is het wel belangrijk dat daar iemand van de kerk acht op geeft dat die mensen bezocht worden. Vooral op winteravonden; dat hoeft geen uren, maar gewoon even op bezoek gaan en een stukje lezen en*

bidden". "Je hebt ook ouderen die aan de stoel of bed gebonden zijn. Het is heel belangrijk dat zij niet alle dagen hoeven te kijken of er nog een iemand zal komen. Dat hoeft niet alleen uit pastoraat te komen, maar iedereen kan even aanwippen. Dat hoeft echt geen uur of anderhalf uur te zijn, maar gewoon even door de deur komen" "De mensen vinden het fijn en als jezelf weer weggaat, merk je "ik heb er een goed gevoel bij", ook al had je eerst niet zoveel zin om te gaan."

Kringwerk

Stimuleer en bevorder het kringwerk voor alle gemeenteleden. Hier kan aandacht voor zijn onder de noemer "gemeenteopbouw". "Jong geleerd is oud gedaan".

Echt behoefte aan een kring is er niet bij ouderen. Soms wel een verlangen daarnaar. Maar dan zijn er belemmeringen: niet durven, kunnen of willen praten over persoonlijke dingen. Om die weg te nemen zou er een kring van ouderen gevormd kunnen worden, waar men samen zingt en er uit de Bijbel gelezen wordt. Dat men daar onderwijs en uitleg over krijgt. Het samen praten, een gesprekskring moet juist niet het doel zijn. Een kring waar de ouderen mogen "consumeren" en er "niets van hen verwacht wordt".

Registratie

Het zou geen overbodige luxe zijn om de kaartenbakken van de secties eens na te lopen en op te schonen. Dan kan de inhoud vergeleken worden met de gegevens van het LedenRegistratie Protestantse Kerk. Hierin kunnen de sectieouderling, de wijkpredikant en pastoraal werkers lijsten uitprinten waarop de 75-plussers vermeld staan. De afgelegde en geplande bezoeken kunnen ingevuld worden, net als de verschillende notities. Als ook de gegevens zoals telefoonnummer ingevuld worden, hoeft een ander of de volgende ouderling dat niet weer op te zoeken. Op deze manier heeft men een goed overzicht van de bezoeken.

5.9 Evaluatie en discussie

"Ik vind zo'n interview wel leuk; ik dacht: ik krijg ook bezoek".

In dit onderzoek is objectiverend gekeken naar de pastorale behoefte van ouderen in "Elburg-Oost". In voorgaand hoofdstuk over de methode heeft u kunnen lezen hoe dit onderzoek verlopen is en wat de resultaten daarvan zijn. Een deel van de persoonlijke uitspraken van respondenten heeft u, verspreid over dit rapport, kunnen lezen.

Als het gaat over de zwaktes van dit onderzoek, moet genoemd worden dat het onderzoek maar binnen één wijkgemeente plaatsvond. Hoewel het met zorg is uitgevoerd, hoeft de uitkomst niet te gelden voor alle individuele 75-plussers in deze wijkgemeente en/of voor alle PKN-gemeenten. Een sterk punt van dit onderzoek is dat alle interviews zijn opgenomen op een *voice-recorder*. Ook zijn alle aanbevelingen direct uitvoerbaar. Er is in de gemeente namelijk genoeg capaciteit aanwezig voor een goed ouderenpastoraat.

Een toekomstig krimpend budget kan een bedreiging zijn voor het pastoraat. Hierdoor kunnen er onvoldoende uren en mankracht beschikbaar zijn voor de ouderen.

De conclusies van dit onderzoek bieden zeker kansen. Er is geen tot weinig concurrentie: ouderen gaan niet snel over naar een andere gemeente of kerk. Dit onderzoek biedt de kans om als gemeente een visie op vergrijzing en een pastorale kijk op ouderen te ontwikkelen en deze visie handen en voeten te geven. De ervaring van dit onderzoek is dat, als men met ouderen gaat praten, men

interessante antwoorden en feedback krijgt. De vraag naar specialisatie groeit en hieraan kan een Kerkelijk Werker, ook op het gebied van (ouderen)pastoraat, voldoen.

We krijgen we elke dag weer nieuwe kansen voor pastoraat. Ondanks bedreigingen van wilde dieren overwint de Goede Herder. Daarom mogen kansen dankbaar benut worden.

De verwachting, dat er een verschil zal zijn tussen wat de kerkenraad aanbiedt en de behoefte van de ouderen, is bewaarheid. Er is inderdaad meer behoefte. Deze behoefte heeft niet alleen te maken met meer en vaker bezoek, maar ook met de inhoud van de gesprekken. En dat de dingen die de ouderen bezighouden een plek krijgen in het pastoraat.

Een spannende vraag is of ouderen er behoefte aan hebben dat de wijkpredikant vaker op bezoek komt, met de gedachte dat als de dominee op bezoek is geweest, er pas echt iemand van de kerk is geweest. Dat is niet het geval. Het is bij de ouderen prima en even waardevol als de ouderling of pastoraal werker komt.

Gezien een conclusie uit “Vitaler dan je denkt..!” (2009,08) kan men vermoeden dat er behoefte bij ouderen aan pastoraal contact met gemeenteleden, ouderlingen en predikanten, dat men die aandacht vooral verwacht door pastorale bezoeken. Deze conclusie is ook uit dit onderzoek naar voren gekomen.

Er is behoefte aan gemeenschappelijke dingen, zoals een maaltijd. Niet dat de ouderen dat gelijkstellen aan de pastorale bezoeken, maar het heeft voor hen te maken met de kerk en dus met pastoraat.

Met betrekking tot de vraag naar de inhoud van pastoraat, was er geen verwachting vooraf. Wel een verwachtingsvol uitzien naar de antwoorden hierop, in de hoop dat de antwoorden aansluiten op wat de Bijbel zegt over pastoraat. Soms viel het antwoord op de vraag naar de inhoud van pastoraat erg tegen en moesten er wat mogelijkheden aangereikt worden. Maar soms kwamen er ook verrassende en mooie uitspraken.

Het idee was dat men wel dingen zou kunnen benoemen, waarin men voor anderen en de gemeente wat kan betekenen. Dat was een onjuist idee. Men had juist het idee helemaal niets meer te kunnen betekenen. Leeftijd en gezondheid zijn de beperkingen waardoor men denkt dat men de tijd gehad heeft om voor anderen van belang te zijn.

Tijdens de stages had ik gezien dat er dingen zijn die de ouderen bezighouden. Deze hebben onder andere te maken met hun kinderen, met het Avondmaal, geloofs zekerheid, ziekte en rouw. Dat is door dit onderzoek bevestigd. Nu ik dit weet, kan ik me hierin verder verdiepen en bijscholen.

De gedachte is dat de kerkenraad de eventuele consequenties en oplossingen vooral zoekt in het financiële, dat er (meer) geld gemoeid zal zijn met beter ouderenpastoraat, dat men bang is, dat de wijkpredikant het nog drukker gaat krijgen. Dat het helemaal niet over geld zou gaan, is geen juiste bewering. Maar de oplossingen hebben maar voor een klein deel daarmee te maken. Het is meer een kwestie van anders kijken naar en een nieuwe manier van werken, met betrekking tot ouderenpastoraat. De wijkpredikant krijgt het, als het aan de ouderen ligt, drukker met preken maken en door het grotere aantal diensten waarin hij voorgaat, maar zeker niet doordat men er behoefte aan heeft dat hij vaker bij hen op de stoep zal staan.

Dit onderzoek doen is een leerzaam proces geweest, waarin steeds weer nieuwe vragen naar boven kwamen en er daarom ook steeds weer nieuwe oplossingen bedacht moesten worden. Het was een bijzondere leerervaring voor een onervaren onderzoeker, die gaandeweg steeds meer grip kreeg op het onderzoek. Het logboek bijhouden vergde aandacht en een consequente aanpak.

Na het schrijven van een onderzoeksplan en de voorbereidingen kon het veldwerk beginnen: de interviews. Wat was het plezierig om die bezoeken af te leggen en boeiend om te zien hoe elke oudere uniek is, ook in het beantwoorden van de vragen en hoe betrokken hun netwerk was op die ouderen. Hierbij is door de onderzoeker ervaring opgedaan als interviewer en dat is toch een hele andere rol dan die van pastor!

Tijdens het verwerken van die interviews, wat enig doorzettingsvermogen kostte, lichtten er al gouden uitspraken van geïnterviewden op. En bij de volgende stap, de analyse, werd onderzoek doen plezieriger en waren er steeds meer klompjes goud te zien. De rust en tijd die genomen werd voor dit onderzoek betaalde zich uit. Wandelingen en een regelmatige *“helicopter-view”* bleken probate middelen om een volgende onderzoekshobbel te nemen of om de zaak weer vlot te trekken. Leerzaam was het om de overeenkomsten te ontdekken tussen de stages, de literatuur en het onderzoek en om te zien dat het één door het ander bevestigd werd. Het was verrassend dat er zoveel uit dit onderzoek te halen valt. Er is meer gouderts gedolven dan gedacht en gehoopt. Dit onderzoek heeft weer eens bevestigd dat ouderen veel kostbaar goud te bieden hebben, al konden ze zich bijna niet voorstellen dat hun antwoorden ook maar iets zouden kunnen opleveren.

5.10 *Vervolgonderzoek*

Alleen of samen

Tijdens het onderzoek kwam de vraag naar voren wat het nu precies uitmaakt voor iemands pastorale behoefte men alleen is of samen. Dit in verband met de pastorale behoefte. Er werd gezegd door respondenten dat in het geval van “samen” de een de ander kan afhouden van kring of een pastoraal bezoek afwijst, zodat de ander dat dan ook niet ontvangt. Maar ook werd gezegd dat het alleen zijn de pastorale behoefte vergroot. Om hierover een uitspraak te kunnen doen, is verder onderzoek nodig.

In dit onderzoek is het effect dat eenzaamheid heeft op de pastorale behoefte buiten beschouwing gelaten. Het vermoeden is dat het wel een bepaalde invloed heeft. Hierbij wordt aangetekend, dat alleen zijn niet hetzelfde is als eenzaam zijn.

Gewenst antwoord?

De vraag naar aanleiding van de “tevredenheid” met betrekking tot de pastorale bezoeken werd meestal positief beantwoord, terwijl later bleek dat die tevredenheid toch niet zo groot is. Hierbij had meer doorgevraagd kunnen worden. Waarom geeft men een “gewenst antwoord”? Het lijkt erop dat dit is gebeurd omdat men meent dat de mensen van het pastoraat al zo druk zijn en dat die hun tijd goed moeten verdelen. Toch is niet met zekerheid te zeggen dat dit ook de reden van de gewenste antwoorden is. Daarvoor is meer onderzoek nodig.

Bijlagen

(Geraadpleegde) literatuur:

Boek

Andriessen, H.C.I. (1991). *Volwassenheid in perspectief*. (pag 134-156). Assen: Dekker & Vegt, van de.

Andriessen, H.C.I. (2004) *Een eigen weg te gaan. Ouderen en spiritualiteit*. Kampen: Uitgeverij Ten Have.

Andriessen, H.C.I. (2006) *Spiritualiteit en levensloop*. (pag 142-176). Zoetermeer: Uitgeverij Meinema.

Andriessen, H.C.I. (2009) *De tijd te vriend houden*. Kampen: Uitgeverij Ten Have.

Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Kalmijn, M. (2000). *Enquêteren en gestructureerd interviewen*. Groningen: Noordhoff Uitgevers bv.

Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Meer-Middelburg, A.G.E. van der. (2007). *Basisboek Interviewen*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers bv.

Baarda, D.B., Goede, M.P.M. de & Teunissen, J. (2001). *Kwalitatief Onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroese.

Berg, M van den. (2006). *Als de ouderdom pijn doet*. Kampen: Uitgeverij Voorhoeve.

Bijbel. (2010). *Herziene Statenvertaling*. Heerenveen: Uitgeverij Jongbloed.

Brink, D. van den & Heemskerk, Frank. (2006). *De vergrijzing leeft. Kansen en keuzen in een verouderde samenleving*. (pag 9-12,289-298). Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Ganzevoort, R & Visser, J. (2009). *Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*. Zoetermeer: Uitgeverij Meinema.

Heitink, G. (1998). *Pastorale zorg. Theologie, differentiatie, praktijk*. Kampen: uitgeverij Kok

Lange, F. de. (2010). *Waardigheid. Voor wie oud wil worden*. (pag 7-12,45-52,114-116,178-183). Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Lievegoed, B. (2000). *De Levensloop van een mens*. (pag 83-86). Rotterdam: Uitgeverij Lemniscaat.

Lindijer, C.H. (1999). *Ouderen ontmoeten*. Zoetermeer: Boekencentrum ism Stichting Lutherse Uitgeverij en Boekhandel (SLUB).

Menken-Bekius, C. & Meulen, H. van der. (2007). *Reflecteren kun je leren*. Kampen: Uitgeverij Kok.

Meulen, H.C. van der (red). (1999). *Liefdevol oog en open oor. Handboek pastoraat in de christelijke gemeente*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.

Pelt, J.W. van. (2002). *De pastorale gemeente. Over de schapen met het hart van een herder*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.

Roijndijk, L., Dijt, A. & Wijers, G.J. (2006) *De mens in thema's*. (pag 255-262,276-282,288-289). Soest: Nelissen.

Verhoeven, N. (2007). *Wat is onderzoek?* Den Haag: Boomuitgevers.

Tijdschriften

Begemann, C. (maart, 2011). *De winst van aandacht voor levensvragen van ouderen is 1 staat tot 4*. Geron, tijdschrift over ouder worden en samenleving. (pag 39-41). Amsterdam: SWP.

Onderzoeksrapporten

Abbes, T & Berkhoff, H. (2009). *Niet uit werken maar uit genade*.

Commissie Ouderenwerk. (2010). *Ouderen in beeld*. Utrecht: Protestantse Gemeente Utrecht.

Hulst, K. van, Jager-Vreugdenhil, M. & Malda-Douma, W. (2009). *Vitaler dan je denkt..! Onderzoek naar beleving, behoeften en mogelijkheden van Gereformeerd Vrijgemaakte senioren in de classis Groningen*. Zwolle: Centrum voor samenlevingsvraagstukken van de Gereformeerde Hogeschool.

Langejan T.W. en anderen. (2002). *Verkenning levensloop. Achtergronddeel: analyses van trends en knelpunten*. Den Haag: Ministerie van SZW.

Noordegraaf, H. (2006). *Kerkelijke betrokkenheid bij ouderen. In Groningen en Drenthe*. Utrecht: Kerk in actie.

Internetsites

www.biblijja.net

www.btsg.nl

www.elburg.nl

www.hervormdelburg.nl

www.mens-en-samenleving.infonu.nl/psychologie.nl

www.kerknieuws.nl/nieuws.asp?lStrAction=&old=18122

www.nl.wikipedia.org/wiki/behoefte

www.nl.wikipedia.org/wiki/Elburg

www.relief.nl

www.zorgvoorhetverhaal.nl

Sets concepten

1	Pastoraat:
(inhoud) | Gezien worden

Evangelie
Onderwijs
Vermaning
Bemoediging
Bekering
Geloofszekerheid
Heilig Avondmaal
Bijstaan
Heling
Verzoening
Luisteren |
| 2 | Pastoraat:
(vorm) | Eén op één
Groeps Grotere
klein groepje

Kerkdienst
Bijbelstudie
Frequentie |
| 3 | Pastoraat:
(leverancier) | Dominee
Ouderling
Pastoraal medewerker
Gemeenteleden
HDS/Luisterend oor |
| 4 | Pastoraat:
(locatie) | Thuis
Kerk
Via kerkradio
Via internet (met of zonder beeld)
Ouderenmiddag
In verzorgings- of verpleeghuis
Kring Bijbelstudiekring
Gesprekskring |
| 5 | Pastoraat:
(behoefte) | Passief: ontvangen van wie?
wat?
waar?
Actief: Geven wat?
waar?
aan wie? |

Sets respondenten

- A. Ouderen van 75 jaar en ouder uit Wijk Oost Elburg
- B. Uit netwerk van A., privé. (kinderen, familie)
- C. Uit netwerk van A, profs. (arts, verzorgenden)

Set Naw-gegevens:

Man/vrouw
Burgerlijke staat
Leeftijd
Kerkgaand?
Via kerkradio of internet?

*Aan groep A:
alle 5 sets concepten vragen.*

*Aan groep B:
de sets 1, 2 en 3 vragen.*

*Aan groep C:
de sets 1, 2, 3 en 4 vragen.*

Interviewvragen ouderen:

Nr van het interview:

Datum en tijd interview:

Naw-gegevens:

1. Even invullen dat u een man/vrouw bent.
2. Wat is uw leeftijd?
3. Burgerlijke staat?
4. Bezoekt u de wekelijkse kerkdiensten?
5. Bij nee: Mag ik vragen waarom u niet naar de kerk gaat?
6. Luistert u (ook) via de kerkradio of internet?

Leverancier/door wie?

7. Kunt u iets vertellen over wie er namens de kerk/gemeente/ wijk Oost bij u op (pastoraal) bezoek komt? Wat vindt u daarvan? Van wie zou u graag pastoraat ontvangen? Wie zou u graag als pastor op bezoek hebben?

Dominee

Ouderling

Pastoraal medewerker

Gemeenteleden

HDS/Luisterend oor

Inhoud:

8. Wat is volgens u pastoraat? Wat valt voor u onder pastoraat? Wat denkt u wat onder pastoraat valt?

Zijn er geloofsvragen, zorgen of bepaalde dingen die u bezighouden?

Gezien worden

Evangelie

Onderwijs

Vermaning

Bemoediging

Bekering

Geloofszekerheid

Heilig

Avondmaal

Bijstaan

Heling

Verzoening

Luisteren

Vorm:

9. Hoe zou u(antw 8) graag ontvangen?

Eén op één

Groeps Grotere

klein groepje

Kerkdienst

Bijbelstudie

Frequentie

Zou u met andere gemeenteleden willen praten over het ouder worden?

En over de Bijbel en geloven?

Samen bidden met anderen?

Als u met anderen zou willen praten en bidden, zou uw voorkeur uitgaan om dat met ouderen te doen of mag het van u ook met gemeenteleden die jong en jonger zijn?

Zou u dat graag 1 op 1 doen of in een groepje met gemeenteleden?

Lokatie:

10. Wat vindt u een goede plek voor, door (verwerk antw van 7,8 en 9)

Thuis

Kerk

Via kerkradio

Via internet (met of zonder beeld)

Ouderenmiddag

In verzorgings- of verpleeghuis

Kring Bijbelstudiekring

Gesprekskring

Behoefte: actief:

11. We hebben het gehad over Kunt uzelf ook hierin wat betekenen voor andere gemeenteleden? Kunt u daar iets over vertellen? Hebt u hen wat te bieden? (zo ja: wat?)

Hoe leeft u mee met gemeenteleden uit uw Wijk?

Stuurt u weleens een kaartje of briefje naar andere gemeenteleden uit uw Wijk?

Bidt u voor de gemeente, de kerkenraad, gemeenteleden?

Zoekt u weleens een gemeentelid op dat ziek is of waar zorgen zijn?

Praat u weleens met een ander gemeentelid over geloof of over wat u bezighoudt?

Afronding:

12. Ik ben aan het eind van dit gesprek/interview gekomen. Heeft u nog iets gemist of wat toe te voegen?
13. Wat vindt u ervan dat ik voor dit onderzoek met u en andere ouderen een gesprek heb en uw vraag naar uw wensen op gebied van pastoraat?

Interviewvragen voor het netwerk van ouderen:

1. Wat is volgens u pastoraat? Wat valt voor u onder pastoraat? Wat denkt u wat onder pastoraat valt?
2. Zijn er geloofsvragen, zorgen of bepaalde dingen die ouderen bezighouden?
3. Wat denkt u in welke vorm/op welke wijze de ouderen graag pastoraat ontvangen? (Denkt u hierbij bijv aan 1 op 1 gesprekken, in een kleiner of wat groter groepje, de kerkdienst)
4. Zou men met andere gemeenteleden willen praten over het ouder worden?
Of over de Bijbel en geloven?
Zou er bij hen de behoefte zijn om samen met anderen te bidden?
5. Heeft u een idee van wie de ouderen pastoraat willen ontvangen?
(meerdere antwoorden zijn mogelijk, hierbij valt te denken aan een dominee, pastoraal werker, ouderling, ed)
6. Zou u willen aangeven wat volgens u een goed plaats is voor het geven van pastoraat aan ouderen? Om een paar voorbeelden te noemen: thuis, in de kerk, via de kerkradio, op een ouderenmiddag, in het verzorgings- of verpleeghuis, op een (bijbel/gespreks) kring.
7. Ik ben aan het eind van dit gesprek/interview gekomen. Heeft u nog iets gemist of wat toe te voegen?

